

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SAVAŞ NEDENİYLE TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEREK İNSANİ YARDIM
KURULUŞUNDA ÇALIŞAN SURİYELİLERDE TRAVMA SONRASI
STRES BOZUKLUĞU VE İLİŞKİLİ ETMENLER**

Handan ÖZEN

Kocaeli Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetmeliğinin
Ruhsal Travma Programı için Öngördüğü
BİLİM UZMANLIĞI (YÜKSEK LİSANS) TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

KOCAELİ
2018

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SAVAŞ NEDENİYLE TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEREK İNSANİ YARDIM
KURULUŞUNDA ÇALIŞAN SURİYELİLERDE TRAVMA SONRASI
STRES BOZUKLUĞU VE İLİŞKİLİ ETMENLER**

Handan ÖZEN

Kocaeli Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetmeliğinin
Ruhsal Travma Programı için Öngördüğü
BİLİM UZMANLIĞI (YÜKSEK LİSANS) TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

Danışman: Doç. Dr. Cem Cerit

KOCAELİ
2018

Tez Kabul ve Onay

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

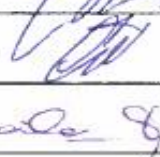

Tez Adı: Savaş Nedeniyle Türkiye'ye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda Çalışan Suriyelilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Etmenler

Tez Yazarı: Handan Özen

Tez Savunma Tarihi: 24.07.2018

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cem Cerit

Bu çalışma, sınav kurulumuz tarafından Psikiyatri Anabilim Dalında BİLİM UZMANLIĞI/ Yüksek Lisans TEZİ olarak kabul edilmiştir.

SINAV KURULU ÜYELERİ		İMZA
ÜNVANI	ADI SOYADI	
BAŞKAN	Prof. Dr. Tamer Akar	
ÜYE(DANIŞMAN)	Doç. Dr. Cem Cerit	
ÜYE	Doç. Dr. Sema Aşkın	
ÜYE		
ÜYE		

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2018

Pof. Dr. Sema Aşkın

KEÇELİ

KOÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Özet

Savaş Nedeniyle Türkiye'ye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda Çalışan Suriyelilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Etmenler

Amaç: Çözümlememiş ve tekrarlayan çatışmaların neden olduğu şiddet nedeniyle dünya genelinde göç eden mülteci sayısının büyük oranda artış göstermesinden savaşlar sorumludur (Toole ve Walman 1993, IOM 2018). Suriye'de 2011 Mart ayında başlayan savaş tarihin en büyük mülteci krizlerinden biri olarak 5,6 milyon insanın ülkesini terk etmesine neden olmuştur (Tunç 2015, UNHCR 2017). Bu çalışmayla ülkesinde yaşanan savaş nedeniyle can güvenliği tehlikede olduğu için kaçarak Türkiye'ye göç eden, insani yardım kuruluşunda kendileri gibi göç ederek gelen Suriyelilere yardım sağlamak amacıyla çalışan Suriyelilerin yaşadığı travmatik olayların incelenmesi ve bununla ilişkili olabilecek travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve depresyon düzeylerini araştırmak amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırmanın örneklemini savaş sonrası Türkiye'ye gelerek insani yardım kuruluşlarında çalışan 18 yaş üstü Suriyeliler oluşturmaktadır. Araştırmaya 49 gönüllü katılmış olup, veri toplama araçları olarak, Sosyodemografik Bilgi Formu, Harvard Travma Envanteri (HTE) ve Beck Depresyon Envanteri (BDE II) Arapça olarak kullanılmıştır. Veriler SPSS 21,0 programıyla istatistiksel olarak değerlendirilerek analiz edilmiştir.

Bulgular: Çalışmamızda katılımcıların %8.6'sı TSSB tanı kriterini karşılarken, %69.3'ü ise hafif, orta ve ağır düzeyde depresif belirti göstermektedir. Travmatik olay ve İşkence olayı sayısı arttıkça TSSB skorlarının arttığı, çocuk sayısının TSSB puanıyla ters yönde ilişkisi olduğu bulunmuştur. Bekar olanlarda depresyon belirtilerinin daha fazla görüldüğü, çocuk sayısının artmasıyla depresyon belirtilerinin azaldığı bulunmuştur.

Sonuç: İnsani yardım kuruluşlarında çalışan mültecilerin travmatik olaylara maruz kalmaları nedeniyle sosyal destek ağlarının güçlendirilmesinin ruh sağlığını koruyucu etkisi olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Savaş, göç, zorunlu göç, mülteci, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon

Abstract

Summary: Özen, H. "Post-Traumatic Stress Disorder and Related Factors in Syrians who migrated to Turkey Post-war and worked in Humanitarian aid organizations". Graduate program thesis, Kocaeli University, 2018.

Aim: Wars are responsible for the immense increase in the number of refugees migrating worldwide due to violence caused by unresolved conflicts and repeating armed clashes (Toole ve Walman 1993, IOM 2018). The war that started in Syria in March of 2011 has caused 5.6 million people to leave their country and therefore is one of the largest refugee crises of history (Tunç 2015, UNHCR 2017). The aim of this study was to analyze the traumatic events that humanitarian aid workers had personally experienced and to determine Post-traumatic Stress Disorder (PTSD) and depression levels among Syrians who have migrated to Turkey due to war-caused threats and work in a humanitarian aid organization to help other Syrians who have migrated under the same conditions.

Methods: The sample of this research was Syrian workers of a humanitarian aid organization who were older than 18 and have migrated to Turkey due to war conditions. To collect data for this research, a Sociodemographic Information Form, Harvard Trauma Questionnaire(HTQ) and Beck Depression Inventory (BDI II) in Arabic were used. The data was statistically evaluated and analyzed using the SPSS 21.0 program.

Results: 8.6% of the sample in the study meet the criteria for PTSD diagnosis while 69.3% show mild, medium or serious depressive symptoms. It was found that PTSD scores increase in direct relation to the increase in the number of torture and traumatic experiences while there is an inverse relationship between PTSD scores and number of children. It was found that depression symptoms are prevalent in single individuals and when the number of children in the family increase, depression symptoms decrease.

Conclusion: Strengthening social support network of trauma-exposed refugees working in humanitarian aid organizations will have a protective effect on their mental health.

Keywords: War, emigration, forced emigration, refugee, Post-Traumatic Stress Disorder, depression

TEŞEKKÜR

Tez yazma sürecimde ihtiyaç duyduğum her anda ilgiyle yol göstererek destek olan tez danışmanım Doç. Dr. Cem CERİT'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisansa başladığım andan bugüne kadar ne zaman desteğine ihtiyaç duysam yardım etmek için orada olan sevgili hocam A.Tamer Aker başta olmak üzere değerli hocalarım Prof. Dr. Ümit Tural, Prof. Dr. Ufuk Sezgin, Prof. Dr. Mustafa Yıldız, Prof. Dr. Özlem Kararırmak ve Prof. Dr. Işık Karakaya'ya çok teşekkür ederim.

Çok sevgili 2010 Ruhsal Travma Yüksek Lisans arkadaşlarım Psk Aslı Ayaröz, Psk. Betül Dursun, Psk. Eda Elif Avuçan, Pdr. Esra Ünal, Psk. Merve Çakıroğlu, Psk. Nil Keçeli ve Psk. Yeşim Ünal'a eğitim dönemimizi keyifli ve değerli hale getirdikleri ve sonrasında tezimi bitirebileceğime benden çok inanan, tez yazma dönemimde her an tüm içtenlikleriyle destek olan Psk. Eda Elif Avuçan, Psk. Merve Çakıroğlu, Psk. Nil Keçeli ve Psk. Yeşim Ünal'a gönülden teşekkür ediyorum.

Sevgili dostum Funda Baysal'a her zaman yanımda olduğu için çok teşekkür ediyorum.

Tez yazma sürecimde ihtiyaç duyduğum tüm desteği sağlayan sevgili Hayata Destek Derneği'ne ve sevgili iş arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde olduğu gibi tez yazmaya başladığım andan itibaren de bana inanan, manevi desteğiyle yanımda olan kıymetli annem başta olmak üzere sevgili ailem Canan Yendün, Timuçin Yendün, İlknur Dursun, Elçin Yendün, Mustafa Yendün, Müjgan Yendün ve değerli abim Nurhan Talas'a çok teşekkür ederim.

Ve beni en çok motive eden çok değerli katılımcılarıma yaşadıkları zorluklara rağmen çalışmama katkı sunmak için tüm içtenlikleriyle gönüllü oldukları için minnetlerimi sunarım.

TEZİN AŞIRMA OLMADIĞI BİLDİRİSİ

Tezimde başka kaynaklardan yararlanılarak kullanılan yazı, bilgi, çizim, çizelge ve diğer malzemeler kaynakları gösterilerek verilmiştir. Tezimin herhangi bir yayından kısmen ya da tamamen aşırma olmadığını ve bir İntihal Programı kullanılarak test edildiğini beyan ederim.

..... / ..... / 2018

Handan Özen

İmza

İçindekiler

Tez Kabul ve Onay	III
Özet	IV
İngilizce Özet	V
Teşekkür	VI
Tezin Aşırma Olmadığı Bildirisi	VII
Kısaltmalar Dizini	X
Çizelgeler Dizini	XI
1.GİRİŞ	1
1.1.Göç ve Mültecilik	1
1.2.Göç ve Psikolojik Travma	2
1.2.1.Travma Sonrası Stres Bozukluğu	2
1.2.2.Depresyon	5
1.3.Türkiye'ye Göç ile İlgili Güncel Durum	10
1.4.Mültecilerde Görülebilecek Ruhsal Sorunları Önleme ve Müdahale Çalışmaları ...	12
1.5.Mültecilere Psikolojik Destekte Oluşabilecek Engeller ve Çözüm Yolları	14
2.AMAÇ	15
2.1.Çalışmanın Amacı ve Önemi	15
3.YÖNTEM	16
3.1.Araştırmanın Türü	16
3.2.Araştırmanın Yeri ve Örneklem Grubu	16
3.2.1.Katılımcılarla İlgili Demografik Değişkenler	16
3.3.Veri Toplama Araçları	17
3.3.1.Sosyodemografik Bilgi Formu	17
3.3.2.Harvard Travma Ölçeği	18
3.3.3.Beck Depresyon Ölçeği	18
3.4.İşlem	19
3.5.Etik Kurul Onayı	19
3.6.İstatistiksel Yöntem	19

4.BULGULAR	20
4.1.Sosyodemografik Bulgular	20
4.2.Cinsiyet ile Travmatik Olayların Sayısı Arasındaki İlişki	20
4.3.İşkenceye Maruz Kalma ile İlgili Bulgular	22
4.4.Katılımcıların HTE Ölçeğinden Aldıkları Puanlar ve TSSB Tanısı Alma Oranları .23	
4.5.HTE (DSM IV) TSSB Toplam Puanı ile Cinsiyet, Medeni Durum ve Sosyal Destek Arasındaki İlişki	24
4.6.Katılımcıların BDE Ölçeğinden Aldıkları Puanlar ve Depresyon Tanısı Alma Oranları	24
4.7.Klinik Ölçeklerle Yaş, Çocuk Sayısı, İşkenceye Maruz Kalma Sayısı ve Travmatik Olay Sayısı Arasındaki İlişki	26
5.TARTIŞMA	27
5.1.Sınırlılıklar	30
6.SONUÇ Ve ÖNERİLER	31
Kaynaklar.....	32
Özgeçmiş	36
Ek 1. Katılımcı Bilgilendirme Formu	37
Ek 2. Onam Formu	38
Ek 3. Türkçe Sosyodemografik Bilgi Formu	39
Ek 4. Arapça Sosyodemografik Bilgi Formu	41
Ek 5. Türkçe Beck Depresyon Envanteri	43
Ek 6. Arapça Beck Depresyon Envanteri II (BDE II)	46
Ek 7. Türkçe Harvard Travma Ölçeği	52
Ek 8. Arapça Harvard Travma Ölçeği	65
Ek 9. Etik Kurul Onayı	79
Ek 10. Tez Denetleme Listesi	81

KISALTMALAR DİZİNİ

UNHCR : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

TSSB : Travma Sonrası Stres Bozukluğu

BDE II : Beck Depresyon Envanteri

HTÖ : Harvard Travma Ölçeği

DSM IV : Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı

DSM V : Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı

SPSS : Stastistical Package for Social Sciences

IOM : Uluslararası Göç Örgütü

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3.1 Katılımcılara Ait Sosyodemografik Bilgiler	17
Çizelge 4.1 Katılımcıların Genel Özellikleri.....	20
Çizelge 4.2. Cinsiyet ile Travmatik Olayların Sayısı Arasındaki İlişki	21
Çizelge 4.3 Katılımcıların Savaş Sonrasında En Çok Maruz Kaldıkları Travmatik Olaylar	22
Çizelge 4.4 Katılımcıların İşkenceye Maruz Kalma Ortalama Sayıları	23
Çizelge 4.5. Katılımcıların HTE Ölçeğinden Aldıkları Puanlar ve TSSB Tanısı Alma Oranları	23
Çizelge 4.6. HTE (DSM IV) TSSB Toplam Puanı ile Cinsiyet, Medeni Durum ve Sosyal Destek Arasındaki İlişki	24
Çizelge 4.7. Katılımcıların BDE Ölçeğinden Aldıkları Puanlar ve Depresyon Tanısı Alma Oranları	25
Çizelge 4.8. BDE Puanları İle Cinsiyet, Medeni Durum, Çalışma Alanı ve Sosyal Destek Arasındaki İlişki	25
Çizelge 4.9. Klinik Ölçeklerle Yaş, Çocuk Sayısı, İşkenceye Maruz Kalma Sayısı ve Travmatik Olay Sayısı Arasındaki İlişki	26

1. GİRİŞ

Çatışmaların neden olduğu şiddet nedeniyle dünya genelinde göç eden mülteci sayısının büyük oranda artış göstermesinden savaşlar sorumludur (Toole ve Walman 1993, IOM 2018). Ölüm ve yaralanmaların önemli bir nedeni olan savaşlar fiziksel, cinsel, duygusal ve ekonomik birçok şiddetin yaşanmasına neden olarak, yarattığı tahribat sonucunda insanları temel ihtiyaçlarından yoksun bırakarak hem fiziksel hem de ruhsal yıkıma uğratabilmektedir (Çağlayan 2011). Güvende olduğumuzu hissederek yaşamak en temel ihtiyaçlarımızdan biridir (Sayıl ve ark. 2000).

Devletler politik ya da ayrımcılık sebebiyle kendi vatandaşlarının haklarını koruyamadıklarında ya da bunu sağlamak istemediklerinde bireyler ciddi insan hakları ihlaline uğrayarak, buldukları toplumu, evlerini ve ailelerini terk etmek zorunda kalarak, başka bir ülkede sığınacak yer aramaktadırlar. Bu noktada birçok uluslararası topluluk hakları ellerinden alınan korunma ihtiyacı olan kişilerin güvende olmaları için adımlar atmaktadır (UNHCR 2011).

Bulduğu coğrafi konum nedeniyle tarih boyunca sürekli göç alarak ev sahipliği yapan Türkiye bu durum nedeniyle süreç içerisinde göç edenlerin durumunu ve haklarını belirleyici birtakım kararlar almak durumunda kalmıştır. 1951 Cenevre sözleşmesini 1961 yılında imzalayarak Avrupa'da yaşanan olaylar sebebiyle Avrupa'dan Türkiye'ye sığınma talebiyle gelen kişileri mülteci olarak kabul edeceğini belirtmiştir. 1994 yılında iltica ve sığınma yönetmeliği ile üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalmasına izin verilen Avrupa dışından sığınma talebiyle gelen kişiler sığınmacı olarak tanımlanmıştır. Ülkesinden ayrılmak zorunda bırakılan kişiler güvenlik nedeniyle uluslararası koruma için başvurduklarında bu başvuruları bireysel olarak kabul edilemediğinden 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Kanunu Yönetmeliği ile geçici koruma altına alınmaktadırlar (Ekşi 2016, Çiçekli 2014, Asar 2016).

Suriye'de 2011 Mart ayında başlayan savaş, tarihin en büyük mülteci krizlerinden biri olarak 5,6 milyon insanın ülkesini terk etmesine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR 2017) tarafından sunulan rapora göre; savaş ve şiddet nedeniyle dünya genelinde 65,6 milyon insanın yerinden edildiği ve sadece 2016 yılı içerisinde yerinden edilen kişi sayısının 10,3 milyonu bulduğu belirtilmektedir. Bu sonuçtan yola çıkarak yaklaşık her 113 kişiden birinin zorla yerinden edildiğini söyleyebiliriz. Yerinden edilmiş kişi bulunduğu topluluktan iç çatışma veya çevresel

felaketler gibi doğal ya da insan eliyle oluşturulmuş nükleer, kimyasal afetler nedeniyle kaçarak, yaşamı tehdit eden zorlayıcı etmenler dolayısıyla göç etmek zorunda kalan kişidir (Tunç 2015, UNHCR 2017, IOM 2011).

1.1. Göç ve Mültecilik

Göç insanlığın başlangıcından itibaren devam ederek tüm uluslarda zaman içerisinde daha çok ekonomik yoksunluk, siyasi, dini inanca ve etnik kökene dayalı baskı ve çatışmalar nedeniyle güvende hissedebileceği, daha iyi yaşam koşullarını sağlayabileceği yerlere doğru gerçekleştirilen bir harekettir (Gündüz 2011, Bhugra 2004, Asar 2016).

Göç belli zorunluluklar neticesinde gerçekleştirilen bir hareket olmasından dolayı kişinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek bir durumdur. Söz konusu olan kişinin hayatında olan kişileri, sosyal desteklerini ve sahip olduğu kaynakları geride bırakarak onlardan yoksun bir hayatı süreli ya da süresiz olarak yaşaması durumudur. Yaşanılan bu yoksunluk kişinin psikolojik iyilik halini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kişi veya topluluklar belli gerekliliklerle bulunduğu yerden kendi isteğiyle göç edebileceği gibi istemediği halde kendi ülkesi içinde ya da başka ülkelere doğru göç etmeye zorlanabilmektedir. Baskı sonucunda ülkesini terk etmek zorunda kalan kişiler mülteci olarak tanımlanmaktadır.

Zorunlu göç eden insanlar ekonomik, sosyal ve siyasal birtakım yaptırımlara maruz kalmaları nedeniyle yaşadıkları yeri bırakmak ve başka yaşam alanlarına doğru hareket etmek durumunda kalabilmektedirler (Aker ve ark. 2002). Anavatanlarından ayrılmak zorunda bırakılan mülteciler, maruz kaldıkları ya da kalacakları işkence korkusuyla geri dönememektedirler. Bu işkence ırk, etnik, dini inanca dayalı farklılıklardan dolayı ortaya çıkabileceği gibi politik düşünce ya da belli bir sosyal gruba dahil olmakla da bağlantılı olabilmektedir (UNHCR 2010).

1.2. Göç ve Psikolojik Travma

Göçe zorlanan kişilerin aile yapısı değişmekte ve uyum güçlükleri görülmektedir. Bu kişilerin sosyal ve politik desteğinin az olması sorunu artırıcı olabilmektedir. Zorunlu göç sırasında işkence, sevilen birinin kaybı ve toplu fiziksel şiddete maruz kalma gibi travmatik yaşantılar görülebilir. Bu sırada kişinin kendisinin ya da sevdiği, önemseydiği kişinin fiziksel veya psikolojik bütünlüğüne yönelik bir tehdit varsa travmanın şiddeti artabilir (Aker ve ark. 2002, Gülşen ve ark. 2010). Zorunlu olarak yapılan göç sonucunda

ruh sağlığı negatif yönde etkilenmekte ve bu durumun kadınları erkeklerden daha fazla zorladığı görülmektedir (Sır ve ark. 1998).

Psikolojik travma kişinin beden bütünlüğüne zarar veren veya yaşamını sonlandıracak bir tehditle olağandışı bir olay yaşaması veya böyle bir duruma şahit olarak sahip olduğu baş etme yolları ile üstesinden gelememesi durumudur. (DSMV). Travmatik deneyimlerden sonra kişinin yaşama bakışı etkilenebilir, dünyanın güvenli bir yer olmadığını düşünerek kendini güçsüz hissedebilir. Maruz kaldığı travmatik yaşantılar üstesinden gelmekte güçlük çektiği yaşantılardır. İnsan eliyle mağdur edilerek çaresiz bırakılan kişilerin yaşadığı durumu vahşet olarak tanımlamıştır (Ruppert 2011, Herman 2007). Geldikleri ülkede yakını olan birini kaybetmiş olmak, işkence veya savaşa tanıklık etmiş veya birebir yaşamış olmak travmanın yarattığı psikolojik etkiler bakımından önemli görülmektedir. Sonrasında da şiddete ve baskı göreceğine yönelik duyduğu korku nedeniyle kişiler güvenli yer arayışında bulunmaktadırlar (Howard ve ark. 2000). Zorunlu olarak yapılan gç öncesinde veya sırasında kişinin sevdiği kişileri kaybetmesi, işkenceye maruz kalarak diğer travmatik olayları da birlikte yaşamış olması TSSB veya diğer ruhsal rahatsızlıklara neden olarak travmatik etkinin şiddetini arttırabilmektedir (Ekşi 2002, Aker ve ark. 2002). Başoğlu ve diğ. (1994)'i yaptıkları bir araştırmada işkencenin neden olduğu psikolojik etkilerin yanında kişinin baskıcı bir rejimde yetkililer tarafından taciz ve şiddet, tutuklanacağına yönelik ve kendisinin, ailesinin yaşamına yönelik tehditlerin olması, siyasi karışıklıklarda şiddete maruz kalması, sevdiği birinin bu tür olaylarda yaşamını yitirmesi gibi ikincil stres kaynaklarına baktıklarında siyasi aktiviteler sonucunda tutuklanıp işkence gören ve işkence görmeyen grupları karşılaştırmışlar ve işkence görenlerde TSSB şiddeti, kaygı ve depresyon değerlerinin daha yüksek çıktığını bulmuşlardır. İşkenceye maruz kalmanın psikolojik etkilerinin dışında sosyal desteğin olmaması, yerinden edilmiş mülteci statüsünde olmak gibi stres faktörlerinin de kişi üzerinde psikolojik etkiyi arttırabileceğinden bahsetmektedirler. Aker ve ark. (2002)'inin yaptığı çalışmada işkence görüp zorunlu göç etmek durumunda kalan kişilerde TSSB görülme sıklığı %35, depresyon oranı %25 bulunmuştur. Hawkar ve Hassan (2017) savaş sonrası Irak'a göç etmek zorunda kalmış 91 Suriyeli ile yaptıkları çalışmada katılımcıların 38'inin en az 2 işkence olayına, %86'sının ise en az 3 travmatik olaya maruz kaldıklarını bulmuşlardır.

Göç etme nedenlerine ve şekline göre kişilerin deneyimleri farklılaşabilmekte ve buna bağlı olarak gç sürecini yaşama şekilleri aynı olmayabilmektedir. Göçün isteğe bağlı gerçekleşmesiyle zorunlu olarak yapılması ruh sağlığını farklı etkilemektedir. Zorunlu göç

eden kişilerde ruhsal sorunların görülme oranı daha yüksek bulunmuştur (Pernice ve Brook 1994). Tek başına göç edenlerde duygusal desteğin olmaması, yakınlarıyla uzaktan ilişki yürütmek durumunda kalması kişide üzüntü seviyesini arttırabilmektedir (Bhugra 2004). Kişinin yaşamında önemli bir olay olan göç herkesi farklı şekilde etkileyebilmektedir. Kadınlar yalnız olduklarında göç öncesi ve sırasında istismara daha fazla maruz kalabilmektedir (UNHCR 2003).

Göçe hazırlıklı olmak, gidilecek yer ve şartlar hakkında ön hazırlık yapmak kişilerin karşılaşılan durumlarla baş etmelerinde pozitif yönde etki sağlamaktadır (Ward ve ark. 2005, Wang ve ark. 2010). Araştırmalar ekonomik olarak yüksek geliri olmayan, eğitim seviyesi düşük, bekar olan kişilerde ruhsal sorunların görülme riskinin daha fazla olduğunu göstermektedir (Acartürk 2016). Savaş veya politik nedenlerden dolayı tek başına ülkesinden ayrılmak zorunda kalan kişiler yalnız oldukları için güçlük çekmişlerdir (Sayıl ve ark. 2004). Savaş ve sömürüden dolayı yaşadığı yeri terk etmek durumunda kalan bireylerin ruh sağlığının önemli derecede etkilendiği belirtilmektedir (Gülşen ve ark. 2010). Savin ve arkadaşlarının (2005), mülteci bir grupla yaptığı çalışmada savaş nedeniyle göç eden mültecilerde savaş dışındaki nedenlerle göç eden gruba göre daha yüksek oranda ruh sağlığı sorunlarına rastlanmıştır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda savaşlar, toplama kampları, tecavüzler, sivil felaketler gibi belirli travmaların sonuçları genellikle farklı durumlar olarak açıklanırken, son zamanlarda yapılan çalışmalarda yoğun ve kontrol edilemeyen yaşam olaylarına verilen tepkiler büyük oranda birbiriyle tutarlı bulunmuştur. Travmanın doğasıyla birlikte kişisel yatkinlik ve mağdurun yaşı psikolojik etkinin şiddetini belirlemektedir (Van Der Kolk 1987).

Zorunlu olarak göç eden kişilerin göç ettikleri ülkeye vardıkları ilk zamanlarda depresyon ve TSSB gibi psikiyatrik sendromların görülebileceğinden ve erken müdahalelerle semptom şiddetinin düşürülebileceğinden bahsetmişlerdir (Savin ve ark. 2005). Weine S. ve ark. (1998)'ı Amerika'da yaşayan 34 Bosnalı ile yaptıkları çalışmada 25 kişinin TSSB kriterini karşıladığını ve travma belirti şiddetinin de yüksek olduğunu bulmuşlardır. 1 yıl sonra yaptıkları takip çalışmasında ise çalışmaya katılan 15 kişinin TSSB tanısı aldığını ve travmanın şiddetinde düşüş olduğunu belirtmişlerdir. Bhugra (2004) ise göç edilen ülkede yaşam süresi arttıkça kişilerin ruh sağlıklarının olumsuz yönde etkilendiğini belirtmektedir. Travmalar sonrasında belirtilerin ortaya çıkması uzun yıllar sonrasında da görülebilmektedir (Karancı 2009). Gittiği ülkede konuşulan dili

bilmiyor olmak karşılaşılabileceği sorunları çözebilmek için engel oluşturabileceğinden akut krizin habercisi olabilmektedir (Sayıl ve ark. 2000).

Kişinin göç etmeden önce yaptığı işten ve statüden daha aşağı bir konumda sosyal ve ekonomik olarak yoksunluk yaşıyor olması özsaygısının düşük olmasına ve güvensizliğe neden olarak ruhsal sorunlara neden olabilmektedir (Bhugra 2004). Birlikte çalıştığı kişilerden daha iyi bir eğitime sahip olup aynı zamanda düşük ücretle çalışıyor olmanın gerginlik yaşamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Aynı araştırmaya katılan tüm kişiler parasal sorunların, iş bulma sürecindeki belirsizliklerin ve iş ile ilgili yaşadıkları stresin en büyük zorluk olduğunu belirtmişlerdir (Weishaar 2008). Lie B. (2002) Norveç'te yaşayan Bosna, Kosova, Ortadoğu, Asya ve Afrikadan savaş nedeniyle göç etmiş 240 mülteci grubuyla yaptığı çalışmada göç sonrasında sosyal destekten yoksun bir yaşam sürüyor olmanın ve işsiz olmanın TSSB ve depresyon şiddetini artırıcı olduğunu bulmuşlardır.

1.2.1. Travma Sonrası Stres Bozukluğu

1. Dünya savaşı sırasında bazı askerlerin verdikleri ruhsal tepkileri tanımlamak için "shell shock" yani "bomba şoku" ifadesi İngiliz Charles Myers tarafından kullanılmıştır. Shell shock ifadesi yaklaşık 4 saat süren bombalamanın ardından siperde gerçekleşen patlamalar sonucunda yoğun acı, titreme ve depresyon yaşadığı görülen askerleri tanımlamak için kullanılan bir terim olmuştur. 2. Dünya savaşı döneminde yaşanan travmalara bağlı olarak askerlerin açtıkları davalarda artış oldukça psikiyatristler yaşanan duruma "savaş nevrozu" adını vererek, bu belirtileri taşıyan askerleri birlikten bir süreliğine uzaklaştırarak tedavi edilmeleri yönünde adımlar attılar. Bu dönemde travma genel olarak fiziksel travmayı tanımlamak için kullanılmaktaydı. Amerika ile Vietnam arasında uzun yıllar süren savaş sonrasında da birçok askerde görülen psikolojik travma neticesinde Amerika Psikiyatri Birliği ilk kez DSM III'de TSSB tanımına yer vererek siviller arasında da bu tanı konulmaya başlanmıştır. Sonrasında yapılan araştırmalar TSSB tanı ve tedavisi yönünde ilerleme göstermiştir (Van der Kolk 1987, Nemeroff ve ark. 2006, Ford 2008, Jones 2007, Herman 2007). Sigmund Freud kişinin savaş sonrası görülen bu durumunu yaşamı tehdit eden dış etkenler neticesinde yaşanan olay olarak tanımlayıp, ruhsal travma tanımını kullanmıştır (Pervanidou ve Chrousos 2007).

Savaş, cinsel saldırı, yaralama, işkence, tutsaklık, aniden bir yakının yaşamını yitirmesi gibi olaylar travmatik yaşantılardandır. Yaşadıkları yeri terketmeden önce birçok

kişi işkence, tecavüz, hapsedilme gibi olayları ya yaşamış ya da tanık olmuştur (Boşgelmez ve Aker 2011, Nicholl ve Thompson 2004). Bu yaşantıların tekrarlanarak devam etmesi sonucu oluşan belirtiler karmaşık travma sonrası stres bozukluğu olarak adlandırılmakta ve deneyimlenen travmatik yaşantıların sayısı arttıkça travmaya bağlı tepkilerde de artış olduğu görülmektedir (Aker 2012, Aker ve ark. 2002). Maruz kalınan şiddet sonrasında TSSB görülmesi en yaygın durumdur (Zoolner ve diğ. 1999). Savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler göç öncesi ve sonrasında hem kendileri birçok travmatik olaya maruz kaldığından hem de yakınlarının travmalarına tanıklık ettiklerinden dolayı deneyimledikleri travmatik olay sayısı artmaktadır. Travmatik olay sayısının artmasına ve travmaya maruz kalan kişiye olan yakınlığa bağlı olarak kişinin TSSB ve depresyon şiddetinin artabileceği görülmektedir (Ruppert 2011).

Sosyal çalışmacılar mağdur edilmiş kişilere yardım için çalışırken aynı zamanda yardım ettikleri kişilerin travmalarına maruz kalmaktadırlar. Bu kadar çok travmatik yaşantıya maruz kalıp aynı zamanda tanıklık etmek TSSB ve depresyon etkisini arttırabileceğini düşündürmektedir. Talep edilenler mevcut kaynakların üzerinde olduğunda kişiler yardım veremiyor olmanın getirdiği çaresizlik duygusunu yaşayabilmektedirler. DSM V'de bu durum travma mağduru olan kişilerle çalışanların travmatik yaşantıları dinleyerek travma sonrası stres bozukluğu geliştirmede risk altında oldukları belirtilmiştir (Al-Naser ve Everly 1999, Wagner ve ark. 1998). Travmatize olmuş ve acı çeken kişilerin yaşadıkları olayları dinlemek ve yardım etmeye çalışmak stres düzeyini arttırabilmektedir. Yardım ettikleri kişilerin travmalarına maruz kalmak ikincil travmatik stres bozukluğuna neden olabilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu ile ikincil travma sonrası stres bozukluğu belirtileri arasında benzerliklerin olduğu belirtilmektedir (Figley 1995). Bride (2007) travma yaşantısı olan kişilerle birebir çalışan birçok sosyal çalışmacıda ikincil travmatik stres ve TSSB belirtilerinin görülebildiğinden bahsetmektedir. 282 sosyal çalışmacı ile yaptıkları çalışmada katılımcıların %15.2'sinin TSSB tanı kriterini karşıladığını belirtmiştir. Uganda'da insani yardım kuruluşlarında çalışan 376 kişi ile yaptıkları çalışmada sosyal destek alan kişilerde kaygı ve depresyon puanlarının düşük olduğunu belirtmişlerdir (Ager ve ark. 2012). 212 kişiden oluşan insani yardım çalışanıyla yaptıkları çalışmada sosyal desteği fazla olan kişilerde depresyon, tükenmişlik ve psikolojik sıkıntıların az görüldüğü bulunmuştur ve yine aynı araştırmada sosyal desteği olan kişilerin yaşamdan daha çok zevk aldıkları bulunmuştur (Lopes ve ark. 2012).

Maddi olarak yaşanan güçlükler, eğitim ve sağlık imkanlarından kolaylıkla yararlanamıyor olmak kişileri güçsüz bırakarak çaresizlik ve umutsuzluk yaşamalarına neden olmaktadır (Aker ve ark. 2002). Erkekler fiziksel olarak daha çok travmatik yaşantıya maruz kalırken kadınlarda bu durum cinsel taciz olarak daha çok görülmektedir (Van Der Kolk 2000). Tecavüz, cinsel taciz ve şiddete dayalı yaşadıkları travmalar sonucunda kadın göçmenlerde TSSB oranı artmaktadır (Gündüz 2011, Aker 2012). Göç edenlerin çoğu göç öncesi, göç yolunda ve sonrasında birçok travmatik olaya maruz kalmakta ve yaşadıkları travmanın şekilleri cinsiyetler arasında farklılık göstermektedir. TSSB gelişmesinde bireyin kişilik özellikleri ve travmatik deneyimleri cinsiyetler arasında farklılığa neden olabilmektedir (Breslau ve ark. 1997, Demirbaş ve Bekaroğlu 2013). Ülkelerinde buldukları süre içerisinde ve göçün başladığı andan itibaren kadın mültecilerin şiddete ve tacize uğrama riskleri olabilmektedir. Yaşadıkları durumu konuşulan dili bilmedikleri ve aynı zamanda sosyal destekleri olmadığı için bildirememektedirler (UNHCR 2008). Irak'a göç eden 91 Suriyeli ile yaptıkları çalışmada TSSB semptomlarının görülme sıklığı ile işkence ve travmatik olaylar arasında ilişki olduğu bulunmuştur (Hawkar ve Hassan 2017). Sosyal desteği olan kişiler yaşadıkları durumu aktarabiliyor olduklarından kendilerini yetersiz ve çaresiz hissetmedikleri görülmektedir (Sungur 1999).

Travmaya neden olan olaylara maruz kalan herkeste aynı derecede TSSB şiddeti görülmeyebilmektedir. Kişinin genetik yatkınlığının, geçmiş travmalarının, travmatik yaşantının süresi ve şiddeti gibi etkenlerin TSSB görülmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Köroğlu ve ark. 2007, Yılmaz 2005). Tüm bir yaşam süresince TSSB görülme oranının %1-14 arasında değiştiği belirtilmektedir (Aker 2000).

DSM V'e göre Örselenme Sonrası Gerginlik Bozukluğu (Travma Sonrası Stres Bozukluğu) Tanı Ölçütleri şu şekildedir:

Aşağıda verilen tanı kriterleri yetişkinler, gençler ve altı yaş üstü çocuklar için geçerlidir.

A. Aşağıdaki yollardan bir ya da daha fazlasıyla gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde ağır yaralanmayla ya da ölümle karşılaşmış olma veya cinsel saldırıya uğramış olma:

1. Doğrudan örseleyici olay veya olaylar yaşama.
2. Başkalarının başına gelen olay veya olaylara doğrudan tanıklık etme.
3. Aileden birinin ya da yakın arkadaşının başına örseleyici olay ya da olaylar geldiğini öğrenme, aile bireyinin ya da arkadaşının ölümü kaza sonucu olmuş olmalıdır.

4. Ökseleyici olay veya olayların sevimsiz ayrıntılarıyla tekrarlayıcı bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalma (örn: insan kalıntılarını toplayan ilk kişiler; çocuk sömürsünün ayrıntılarıyla sürekli karşılaşılan polis memurları)

Not: Böyle bir olay veya olaylarla karşı karşıya gelme, işle ilgili olmadıkça, elektronik yayın ortamları, TV, sinema ya da görseller aracılığıyla olmuş ise A4 tanı ölçütü uygulanamaz.

- B. Ökseleyici olay ve olaylardan sonra başlayan, ökseleyici olay veya olaylara ilişkin, istenç dışı oluşan aşağıdaki belirtilerin birinin ya da çoğunun varlığı:

1. Ökseleyici olay veya olayların tekrarlayıcı, istemsiz ve istenç dışı gelen, sıkıntı veren anıları.

Not: Altı yaşından büyük çocuklarda, ökseleyici olay veya olayların kapsandığı konuların ya da olay veya olayların birtakım yönlerinin dışa vurulduğu tekrarlayıcı oyunlar ortaya çıkabilir.

2. İçeriği ve/ya da duygulanımı ökseleyici olay veya olaylarla ilişkili, tekrarlayıcı sıkıntı veren rüyalar.

Not: Çocuklar, içeriği belirsiz korkutucu rüyalar görebilirler.

3. Kişinin ökseleyici olay veya olayları yeniden oluyormuş gibi hissettiği ya da davrandığı dissosiasyon tepkileri (örn. geçmişe dönüşler). (Bu tür tepkiler, belirli bir görülme aralığında ortaya çıkabilirler; en uç biçimi, o sırada çevresinde olup bitenlerin tam olarak ayırdında olmamadır.)

Not: Çocuklar, oyun sırasında, ökselenmeyle ilgili yeniden canlandırma yapabilirler.

4. Ökseleyici olay veya olayları simgeleyen ya da çağrıştıran iç ya da dış uyaranlarla karşılaşınca yoğun ya da uzun süreli bir ruhsal sıkıntı yaşama.
5. Ökseleyici olay veya olayları simgeleyen ya da çağrıştıran iç ya da dış uyaranlara karşı fizyolojik belirgin tepkiler gösterme.

- C. Aşağıdakilerden birinin ya da her ikisinin birlikte olmasıyla belirti, ökseleyici olay veya olaylardan sonra ortaya çıkan, ökseleyici olay veya olaylara ilişkin uyarlardan sürekli bir biçimde kaçınma:

1. Ökseleyici olay veya olaylarla ilgili ya da yakından ilişkili, sıkıntı veren anılar, düşünceler ya da duygulardan kaçınma ya da bunlarda uzak durma çabaları.
2. Ökseleyici olay veya olaylarla ilgili ya da yakından ilişkili, sıkıntı veren anılar, düşünceler ya da duyguları uyandıran dış anımsatıcılardan (insanlar, yerler,

konuşmalar, etkinlikler, nesnelere, durumlar) kaçınma ya da bunlardan uzak durma çabaları.

D. Aşağıdakilerden ikisinin ya da daha fazlasının olmasıyla belirli, örseleyici olay veya olayların ortaya çıkmasından sonra başlayan ya da kötüleşen, örseleyici olay veya olaylara ilişkin bilişlerde ve duygu durumunda olumsuz değişiklikler olması:

1. Örseleyici olay ya da olayların önemli bir yönünü anımsayamama (özellikle unutkanlık çözülmesine [dissosiyatif amnezi] bağlıdır ve baş yaralanması, alkol veya madde kullanımına bağlı değildir).
2. Kendisi, başkaları ya da dünya ile ilgili olarak, sürekli ve abartılı olumsuz inanışlar ya da beklentiler (örn. “Ben kötüyüm” , “Kimseye güvenilemez”, “Dünya tümüyle tehlikeli bir yerdir”, “Bütün sinir sistemim kalıcı olarak bozuldu”).
3. Örseleyici olay veya olayların nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili olarak, kendisini ya da başkalarını suçlamasına yol açan, süreklilik gösteren çarpık bilişler.
4. Süreklilik gösteren olumsuz duygusal durum (örn. Korku, dehşet, öfke, suçluluk ya da utanç).
5. Önemli etkinliklere karşı duyulan ilgide ya da katılımında belirgin azalma.
6. Diğer insanlardan kopma ya da diğer insanlara yabancılaşma duyguları.
7. Sürekli bir biçimde, olumlu duygular yaşayamama (örn. Mutluluğu, doyumunu ya da sevgi duygularını yaşayamama)

E. Aşağıdakilerden ikisinin ya da daha çoğunun olması ile belirli, örseleyici olay veya olayların ortaya çıkmasından sonra başlayan ya da kötüleşen, örseleyici olay ve olaylarla ilintili, uyarılma ve teki gösterme biçiminde belirgin değişiklikler olması:

1. İnsanlara ya da nesnelere karşı sözel ya da sözel olmayan saldırganlıkla dışa vurulan, kızgın davranışlar ve öfke patlamaları (kışkırtma olmadan ya da çok az bir kışkırtma karşısında).
2. Sakınmadan davranma ya da kendine zarar verme davranışlarında bulunma.
3. Her an tetikte olma.
4. Abartılı irkilme tepkisi gösterme.
5. Odaklanma güçlükleri.
6. Uyku bozukluğu (örn. Uykuya dalmakta ya da uykuyu sürdürmekte güçlük veya rahatlatıcı olmayan bir uyku uyuma).

F. Bu bozukluğun süresi (B, C, D ve E tanı ölçütleri) bir aydan daha uzun sürer.

G. Bu bozukluk, klinik açıdan belirgin bir sıkıntı ya da toplumsal, işle ilgili ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşüşe neden olur.

H. Bu bozukluk, bir maddenin (örn. İlaç, alkol) ya da başka bir sağlık durumun fizyolojiyle ilgili etkilerine bağlanamaz (Köroğlu 2014).

Mülteci topluluklarında travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi çok fazla vakaya rastlanmaktadır (Savin ve ark. 2005). Kişinin travmatik olaya verdiği tepkilerde travmanın şiddeti, geçmiş travmalar ve baş etme yöntemleri gibi etkenlerin etkili olduğu belirtilmektedir (Aker 2012). Travmaya maruz kalan kişilerde yaşadığı olayı hatırlamasına neden olabilecek belli sözcüklerden korkarak uzak durma davranışı sık olarak görülebilmektedir (Ruppert 2011). Travmatik tepkilere verilen yanıtlarda kültürel etkilerin tesiri görülebilir. Kültürel faktörlerin kişilerin travma ile baş etme ve destekleyici müdahalelere verecekleri yanıtları etkileyebileceği görülmektedir (Gist ve Lubin 1999).

1.2.2. Depresyon

Kişinin bildiği, güvende hissettiği yerden ayrılması kişiyi zorlayıcı bir durumdur. Kişinin yaşam biçimi değişir ve bilmediği bu ortam uyum sağlamasını güçleştirebilir (Sayıl ve ark. 2000). Mülteciler kültür şokuna ve sosyal destek ihtiyacına bağlı olarak yoğun stres yaşayabilirler. Gorst Unsworth ve Goldberg (1998) İngiltere'ye 1990 ile 1993 yılları arasında göç etmiş 84 Iraklı erkek mülteci ile yaptıkları çalışmada sosyal desteğin az olmasının depresyon şiddetini artırıcı etkisi olduğunu bulmuşlardır.

Kayıplarından dolayı acı duyan göçmenlerde bir ilişkinin, desteğin, statünün kaybıyla birlikte depresyon görülme olasılığı artabilmektedir. Kültürel kimlik değişiklikleri kişide kültürel mesafeye bağlı kendini soyutlamasına ve yabancılaşma duygusuna neden olabilmektedir (Bhugra 2004). Depresyon travmatik yaşantılardan sonra TSSB'ye en çok eşlik eden psikolojik rahatsızlıklardan biridir (Aker 2012). Hauff ve Per Vaglum (1994) Vietnam'dan kaçıp Norveç'e yerleşen 146 mülteci ile yaptıkları çalışmada TSSB tanısı alan mültecilerde depresyonun %44 oranında eşlik ettiğini belirtmektedirler.

DSM V'e göre Yeğin (Major) Depresyon Tanı Ölçütleri şu şekildedir:

- A. Aynı iki haftalık dönem boyunca aşağıdaki belirtilerden beşi ya da daha çoğu bulunmuştur ve önceki işlevsellik düzeyinde bir değişiklik olmuştur, bu belirtilerden en az biri ya (1) çökkün duygudurum ya da (2) ilgisini yitirme ya da zevk almamadır.
1. Çökkün duygudurum, neredeyse her gün, günün büyük bir bölümünde bulunur ve bu durumu ya kişinin kendisi bildirir (örneğin, üzüntülüdür, kendini boşlukta

- hisseder ya da umutsuzdur.) ya da bu durum başkalarınca gözlenir (örneğin, ağlamaklı görünür).
2. Bütün ya da neredeyse bütün etkinliklere karşı ilgide belirgin azalma ya da bunlardan zevk almama durumu, neredeyse her gün ve günün büyük bir bölümünde bulunur (öznel anlatıma göre ya da gözlemlerle belirlenir).
  3. Kilo vermeye çalışmıyorken (diyet yapmıyorken) çok kilo verme ya da kilo alma (örneğin, bir ayda ağırlığının %5'inden daha çok olan bir değişiklik) ya da neredeyse her gün yeme isteğinde azalma ya da artma.
  4. Neredeyse her gün, uykusuzluk çekme ya da aşırı uyuma.
  5. Neredeyse her gün psikodevinsel kışkırtma (ajitasyon) ya da yavaşlama (başkalarınca gözlenebilir; yalnızca, öznel, dinginlik sağlayamama ya da yavaşladığı duygusu taşıma olarak değil).
  6. Hemen her gün, bitkinlik ya da içsel gücün kalmaması (enerji düşüklüğü).
  7. Hemen her gün, değersizlik, aşırı ya da uygun olmayan suçluluk duygularının (sanrısız olabilir) olması (Yalnızca hasta olduğundan ötürü kendini kınama ya da suçluluk duyma olarak değil).
  8. Hemen her gün, düşünmede ya da düşüncelerini belirli bir konu üzerinde yoğunlaştırmada güçlük çekme ya da kararsızlık (Öznel anlatıma göre ya da başkalarınca gözlenir).
  9. Yineleyen ölüm düşünceleri (sadece ölüm korkusu değil) Özgül bir tasarı kurmaksızın tekrarlayan intihar etme düşünceleri, intihar girişimi ya da intihar etmek üzerine özgül bir tasarının olması.
- B. Bu belirtiler klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, mesleki alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında bozulmaya sebep olur.
- C. Bu dönem, bir madde kullanımının ya da başka bir sağlık durumunun doğrudan fizyolojik etkilerine bağlı değildir.
- Not: A-C tanı ölçütleri bir yeğin (major) depresyon dönemini oluşturur.
- D. Yeğin depresyon döneminin ortaya çıkışı şizoduygulanımsal bozukluk, şizofreni, şizofrenimsi bozukluk, sanrılı bozukluk ya da şizofreni açılımı kapsamında ve psikozla giden tanımlanmış ya da tanımlanmamış diğer bozukluklarla daha iyi açıklanamaz.
- E. Hiçbir zaman bir mani dönemi ya da bir hipomani dönemi geçirilmemiştir (Koroğlu 2014).

Bu belirtilerden en az 5 tanesi 2 haftadır yaşanıyor ve işlevsellikte bozulmalara neden oluyorsa böyle bir durumda depresyondan bahsedebiliriz.

Yapılan araştırmalara göre travmatik yaşantılardan sonra depresyon görülme sıklığı cinsiyetler arasında ve gidilen ülkede kalınan süreye göre farklılık gösterebilmektedir. Ceylan ve diğ. (2017) Batman’da mülteci ve sığınmacı olarak bulunan 43’ü kadın ve 38’i erkek olmak üzere 83 Suriyeli ile yaptığı çalışmada özsaygı, algılanan sosyal destek ve depresyon seviyeleri bakımından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark görülmediğini belirtmiştir. Yine aynı çalışmada psikolojik iyilik hali erkeklerde kadınlardan daha yüksek çıkmıştır. Beiser (1988), Güneydoğu Asya’dan Kanada’ya göçen bir mülteci grubuyla yaptığı çalışmada depresyon semptomlarının en yüksek olduğu dönemin ülkeye vardiktan yaklaşık 10 ile 12 ay arasındaki bir süre içerisinde olduğunu belirtmiştir.

1.3. Türkiye’ye Göç ile İlgili Güncel Durum

Göç İdaresi (2017) verilerine göre; Türkiye kuruluş döneminden itibaren topluluklar halinde zorunlu olarak göç eden 5 milyondan fazla insanı ülkeye kabul etmiştir. Bu süreç içerisinde en fazla göç oranına 2011 yılında Suriye’de başlayan savaş sonrasında ulaşmıştır. 2011 yılından itibaren 5.6 milyon mülteci Suriye’den kaçarak Türkiye başta olmak üzere birçok ülkeye güvende olabilmek için gitmektedir. Suriye’de neredeyse 6 yıldır süren savaştan sonra mültecilerin zarar görebilirliği ve ihtiyaçları artmakta, buna bağlı olarak da ev sahibi ülkelerin üzerindeki etki büyümekte ve insani müdahale için sağlanan fonlar ihtiyaçları karşılayamamaktadır. 2018 Mart verilerine göre Türkiye’de 3,5 milyondan fazla kayıtlı geçici olarak ülkede kalan ve ülkesine geri dönemeyecek durumda olan Suriyeli mülteci bulunmaktadır (UNHCR 2017). Türkiye’nin doğusunda yaşanan ve halen devam eden savaşlar nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişi sayısı sürekli artmakta ve bu nedenle ülkedeki mülteci sayısında da artış olmaktadır.

1.4. Mültecilerde (Göç Edenlerde) Görülebilecek Ruhsal Sorunları Önleme ve Müdahale Çalışmaları

Göçe hazırlıklı olmak göçün neden olabileceği sonuçları önleyebilmek açısından önemli bulunmaktadır (Bhugra 2004). Göç öncesi yaşanan bölgeyle göç edilen bölge arasındaki kültür farkının yüksek olduğu durumlarda kişilerin yeni kültüre uyum sağlama süreçleri içerisinde belli ruhsal sorunlar görülebilmektedir (Tuzcu ve ark. 2015). Savaş bölgesinden gelen mültecilerde psikiyatrik rahatsızlıkların yaygınlığı ve geçmiş

travmalarının acısı erken müdahalelerle ve destekle iyileştirilerek hafifletilebilir (Savin ve ark. 2005). Bazı çalışmalar mültecilerin erken dönemlerinde görülen psikolojik rahatsızlıkların zaman içerisinde stres faktörleri ortadan kalktıkça semptomlarda azalma olduğunu belirtmektedir (Murray 2008). Amerika’da 10-12 yıldır yaşayan Norveçli göçmenlerde bulunan şizofreni görülme sıklığının ülkeye yeni göç ederek gelenlere göre daha yüksek oranda olduğu bulunmuştur. Göç edilen yerde yaşanan sürenin artmasıyla birlikte kişilerin ruh sağlıklarının olumsuz yönde etkilenebileceğini göstermektedir (Ödegaard 1932, Akt. Bhugra 2004). Sorunlar erken ele alınırsa kriz oluşmadan ya da bir patolojiye yol açmadan önlenabilmektedir (Sayıl ve ark. 2000).

Göç eden Suriyeli vatandaşlar iş ve yerleşecekleri bir yer bulma gibi sorunlarını daha önce göç ederek Türkiye’ye yerleşmiş olan kişilerle kurdukları bağlantılar sayesinde çözebilmektedirler. Benzer coğrafyaya, kültüre ve dine sahip Türkiye ve Suriye halkları birçok güçlüğü birlikte çözmeye çalışmaktadır (Barın 2015). Destekleyici bir çevre krizi önleyici olabilir (Sayıl ve ark. 2000). Göç edilen ülkede gerektiğinde ihtiyaç duydukları desteği verebilmek, uyum çalışmalarını yaparak yabancısı oldukları kültüre ve dile uyumlarını sağlamak ruh sağlığı bakımından destekleyici olacaktır (Ekşi 2002, Savin ve ark. 2005). Uyum süreci bireysel kişilik özelliklerine, göç etme nedenlerine ve gittikleri yerde ne derecede kabul görüp, hoş karşılanmalarına göre değişebilmektedir (Bhugra, 2004). Kadınların etkilenme dereceleri erkeklerden daha fazla olduğu halde aileyi bütünleştirici yapısıyla uyum sağlamada daha başarılı olabilmektedirler. Mültecilere verilecek destekte yardım sağlayacak olan birimlerin travma alanında alacakları eğitimlerle ortaya çıkabilecek ruhsal sorunların etkileri azaltılabilir (Demirbaş ve Bekaroğlu 2013).

Göç sonrası ortaya çıkabilecek iş bulamama, sosyal desteğin az olması, geleceğiyle ilgili net bir şeyin olmaması gibi etmenler kişilerin ruh sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Turan ve Beşirli 2008). Göçmenlerin gittikleri topluma uyumu için öncelikli olarak dil bariyerinin aşılması için kurslar verilmeli, iş bulmalarına destek sağlanarak maddi olarak yeterli duruma getirilmeli ve kolaylıkla sağlık kurumlarına erişimi sağlanmalıdır (Tuzcu ve ark. 2015).

Kişinin başa çıkma yeteneklerini kazanmasını sağlamak ve var olanları güçlendirmek, sorunlarına karşı kontrol duygusunu kazandırmak, sosyal destek sağlamak, sorunları olan göçmenlere psikolojik, hukuki ve ekonomik nitelikleri olan çözüm önerilerinin olması gerekmektedir (Aker ve ark. 2002). Ceylan ve ark. (2017)’nin

yaptıkları çalışmada mültecilerde güven duyma ve sosyal destek ihtiyacının ruhsal olarak iyi hissetme üzerine etkisi olduğu bulunmuştur.

1.5. Mültecilere Psikolojik Destekte Oluşabilecek Engeller ve Çözüm Yolları

Psikiyatrik değerlendirmede yanlış tanıya neden olmamak için konuşulan dili ve kültürel faktörleri göz önünde bulundurmak, mülteci ruh sağlığı ile ilgili programlar hazırlanırken başarılı olunabilmesi için bu engellerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Ekşi 2002, Savin ve ark. 2005). Bazı ülkelerin sağlık kurumlarında tercüman bulundurarak göçmenlerin yaşadığı dil sorununu çözmeleri önemli bir yaklaşımdır (Gündüz 2011).

Göç öncesi ve sonrasında üzüntü ve stres verici olaylar yaşayan kişilere yardım için kendi kültürlerinden olan kişilerin destek vereceği ruh sağlığı merkezlerinde yürütülecek projelerde tercüme hizmetlerinin yaygınlaştırılması dil sorunu yaşayan hastaların tedavisinde önemli bir etki sağlayacaktır (Gündüz 2011, Sayıl ve ark. 2000).

Sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan koşullarda yaşamak, beslenmek gibi en temel olan ihtiyaçların sağlanabilmesi uygun sosyoekonomik koşullara sahip olabilmek ile mümkündür. Göç ederek gelen grupların sosyoekonomik düzeylerini güçlendirecek iş imkanlarının sağlanması sağlık hizmetlerine ulaşmalarını kolaylaştıracaktır (Gündüz 2011, Tuzcu ve ark. 2015).

2. AMAÇ

2.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, savaşın neden olduğu şiddet sonrasında göç etmek zorunda kalan ve insani yardım kuruluşunda çalışan kişilerin savaş öncesi ve savaş sonrası yaşadığı travmatik olayların değerlendirilmesi ve buna bağlı gelişebilecek olan travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon düzeylerini araştırmaktır. Aynı zamanda bu klinik verilerle ilişkili olabilecek sosyodemografik özellikler araştırılmıştır.

Savaş nedeniyle göç eden kişiler göç öncesinde, göç sırasında ve sonrasında fiziksel ve ruhsal olarak birçok olumsuz olay yaşamakta, işkence görerek veya işkenceye tanıklık ederek travmaya maruz kalmaktadırlar. İnsani yardım kuruluşunun mülteci çalışanlarının hem kendi travmaları bulunmakta hem de yardım sağladıkları kişilerin travmalarına maruz kalmaktadırlar. Savaş sonrası göç ederek insani yardım kuruluşunda çalışanların maruz kaldıkları travmalar nedeniyle ruhsal olarak olumsuz yönde etkilenebilecekleri düşünülmektedir. Bu çalışmayla yaşadıkları travmatik olaylar ve etkileri üzerine önemli bir bilgi sağlanacağı düşünülmektedir.

Ülkemize göç edenlerin sayısının sürekli artıyor olmasına rağmen göç eden kişilerin maruz kaldıkları olaylar ve ruhsal etkileri üzerine yapılan araştırmalar çok az bulunmaktadır. Bu araştırmada göç etmek zorunda kalan mültecilerin yaşadıkları olayları ve etkilerini incelemek bu alanda çalışan kuruluşlara ve literatüre önemli bir veri sağlayacaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Türü

Yapılan çalışma insani yardım kuruluşunda çalışan Suriyeli mültecilerin travmatik deneyimlerini ve bunun ruh sağlığı üzerine etkilerini araştıran betimsel bir çalışmadır.

3.2. Araştırmanın Yeri ve Örneklem Grubu

İnsani yardım kuruluşunun İstanbul, Şanlıurfa, Diyarbakır, Hatay ve Adana ofislerinde çalışan savaş sonrası Türkiye'ye göç etmiş 18 yaş ve üzeri Suriyeli mültecilerden araştırmaya gönüllü katılmak isteyenler arasından seçilmiştir. Araştırma için 100 Suriyeli çalışana ulaşılmıştır. Bunlardan 30'u araştırma süreci içerisinde çalışma izinleri alınmadığı için işten ayrılmak zorunda kalmış ve araştırmadan dışlanmıştır. 16 kişi çalışmaya katılmayı reddetmiştir. 5 kişi ölçekleri eksik doldurulduğu için çalışmaya dahil edilmemiştir. Sonuç olarak 49 Suriyeli çalışanın verileri çalışmaya dahil edilmiştir.

3.2.1. Katılımcılarla İlgili Demografik Değişkenler

Araştırmaya katılan 49 gönüllünün (s=49), 19'u kadın (%38.8) ve 30'u erkektir (%61.2). Katılımcıların 18'i evli (%36.7); 31'i bekar (%63.3) ve yaş ortalamaları 31.53±5.15'dir. Sahip oldukları çocuk sayısı 0 ile 5 aralığında olup ortalaması 0.71±1.25'dir. Ailenin ekonomik durumunu 4 kişi kötü (%8.2); 28 kişi orta (%57.1), 16 kişi iyi (%32.7) ve 1 kişi çok iyi (%2) olarak belirtmiştir. İnsani yardım kuruluşunda çalışan katılımcılardan 29'u sahada (%59.2) , 19'u ofis içinde (%38.8) çalıştığını belirtmiş olup, 1 kişi (%2) bu soruya cevap vermemiştir. 42 kişi (% 85.7) vatandaşlık almadığını, 7 kişi (%14.3) vatandaşlık aldığını belirtmiştir. Birlikte yaşadıkları kişi sorusuna 2 kişi tek başına (%4.1), 31 kişi geniş aile ile (%63.3), 9 kişi eş ve çocuklarla (%18.4), 7 kişi arkadaşla (%14.3) yaşadığını belirtmiştir. Eğitim durumu olarak değerlendirildiğinde 4 kişi (%8.2) lise; 41 kişi (%83.7) üniversite; 4 kişi (%8.2) yüksek lisans eğitimi aldığını belirtmiştir. Katılımcılara ait sosyodemografik bilgiler Çizelge 3.1'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1 Katılımcılara ait sosyodemografik bilgiler

		Sayı (n)	Yüzde (%)	Ortalama ± SS (Aralık)
Cinsiyet	Kadın	19	38.8	
	Erkek	30	61.2	
Medeni Durum	Evli	18	36.7	
	Bekar/Ayrı (Toplam)	31	63.3	
Eğitim Düzeyi	Lise	4	8.2	
	Üniversite	41	83.7	
	Yüksek lisans	4	8.2	
Çocuk Sayısı				0.71 ± 1.25 (0-5)
Yaş				31,53 ± 5,15 (22-47)
Aylık Gelir Durumu				2964,63 ± 1177,35 (1000TL-6000TL)
Ekonomik Durumu	Kötü	4	8.2	
	Orta	28	57.1	
	İyi	16	32.7	
	Çok İyi	1	2.0	
Şu An Yapılan İş	Saha	29	59.2	
	Kurum	19	38.8	
	Belirtilmemiş	1	2.0	
Birlikte Yaşadığı Kişiler	Tek	2	4.1	
	Geniş Aile	31	63.3	
	Eş ve Çocuklar	9	18.4	
	Arkadaş	7	14.3	

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmaya katılan kişilere 49 sorudan oluşan Sosyodemografik Bilgi Formu, Harvard Travma Envanteri (HTE) ve Beck Depresyon Envanteri II (BDE II) Arapça olarak uygulanmıştır.

3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan 49 soruluk kişisel bilgi alma formu Arapça olarak katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, mesleği, eğitim durumu, yaptığı iş, ekonomik durumu, göç etme tarihi, göç ettiği kişiler, birlikte yaşadığı kişiler, sosyal destek, göç öncesi psikolojik destek ve daha önceki göç deneyimi gibi bilgileri içermektedir.

3.3.2. Harvard Travma Ölçeği (HTÖ)

Harvard Travma Ölçeği (HTE) mültecilerin kültürel yapıları göz önünde bulundurularak travmatik stres bozukluğunu ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. İlk olarak Mollica ve arkadaşları tarafından 1980 yılında geliştirilmiş olup daha sonra farklı kültürler içinde adaptasyon çalışmaları yapılmıştır. Envanterin Irak versiyonunun adaptasyonu Shoeb ve arkadaşları (2007) tarafından Amerika'da en çok Iraklı mülteci nüfusunun olduğu Michigan eyaletinde yaşayan 60 Iraklı'nın yaşam olayları alınarak yürütülen çalışma sonunda yapılmıştır. Bu çalışmada HTE'nin Arapça Irak versiyonu kullanılmıştır. Travma olayları ve ilişkili semptomlar aynı envanterde yer alarak 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 43 sorudan oluşan travma olayları, ikinci bölümde kişisel tanımlama, üçüncü bölümde kafa travması, dördüncü bölümde 45 sorudan oluşan travma semptomları ve 35 sorudan oluşan işkence geçmişi bulunmaktadır. Envanterin 4. bölümünde bulunan travma semptomlarının ilk 16 sorusu DSM IV TSSB tanı kriterlerini karşılamaktadır. 45 sorunun tamamı ise TSSB puanını vermektedir. Envanterde 4'lü likert kullanılarak kesme puan 2.5 olarak alınmıştır. DSM IV kriterini karşılayan 16 soruluk bölüm ve envanterin 2. ve 3. bölümleri testin ilk haliyle aynı kalmıştır. 1. ve 4. bölüm ile işkence geçmişi ile ilgili bölüm Irak kültürü temel alınarak adapte edilmiştir (Mollica ve ark. 2004). Harvard travma ölçeğinin Arapça versiyonunun güvenilirlik çalışması yapılmış, orijinal versiyonuyla uyumlu ve TSSB ölçümünde uygulanabilir olduğu belirtilmiştir (Kleijn ve ark. 2001).

3.3.3. Beck Depresyon Envanteri (BDE II)

Aaron T. Beck'in geliştirdiği Beck Depresyon Envanteri II, depresyon belirtisi şiddetini ölçmek için kullanılan bir testtir. BDE II versiyonunda ilk versiyondan farklı olarak iştah artışı ve azalış ile uyku artışı ve azalış aynı maddede iki ayrı seçenek olarak verilmiştir. Ayrıca BDE II testinde kişinin kendini son 2 hafta içerisinde yaşadıkları belirtiler üzerinden değerlendirmeleri istenmiştir. Test 21 maddeden oluşmaktadır. Her bir maddede 4 seçenek bulunmaktadır. Seçenekler 0 ile 3 arasında puanlanmaktadır. Testten alınacak puan 0-63 puan arasındadır. 0-9 puan arası belirtisi şiddeti yok, 10-16 puan arası hafif şiddetli, 17-29 puan arası orta şiddetli, 30-63 puan arasında şiddetli derecede depresyon belirtisi olduğunu göstermektedir.

Araştırmada Beck Depresyon Envanteri'nin Arapça versiyonu uygulanmıştır. Testte kullanılan ifadelerin ve dilin doğruluğu çalışması 26 kadın ve erkek İngiliz dili ve

edebiyatında okuyan üniversite öğrencileriyle yapılmıştır. İki dil bilen öğrencilerle yapılan bu çalışmanın Arapça ve İngilizce formlarına ilişkin Pearson çarpım-moment korelasyonu .96 bulunmuştur. BDE II testinin iki dil arasındaki tutarlılık çalışması 3 Arap asıllı çift dilli psikolog tarafından incelenerek yapılmıştır. Testin iç tutarlılık çalışması Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Lübnan'dan gelen iki dilli 380 kişiden oluşan kadın ve erkek üniversite öğrencileri ile yapılmıştır. Çalışmada elde edilen alfa değerleri .77, .82, .89 ve .67'dir (Abdel-Khalek, A. M. 1998).

3.4. İşlem

İnsani Yardım Derneğinde çalışan Suriyeli gönüllü katılımcılarla sözlü ve yazılı onamları alındıktan sonra buldukları ilin dernek görüşme odasında testler birebir uygulanmıştır. Uygulama ortalama 60 dk sürmüştür. Katılımcılara cevaplamaları için Sosyodemografik Form, Harvard Travma Envanteri (HTE) ve Beck Depresyon Envanteri II (BDE) uygulanmıştır.

3.5. Etik Kurul Onayı

“Savaş Nedeniyle Türkiye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda Çalışan Suriyelilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Etmenler” başlıklı tez çalışması için Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik araştırmalar Etik Kurulu’ndan 2018/20 proje no ile çalışmanın yürütülmesinin uygun bulunduğu dair onay alınmıştır.

3.6. İstatistiksel Yöntem

Elde edilen veriler SPSS 21.0 programı kullanılarak değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Sayısal veriler ortalama $\pm$ standart sapma, kategorik veriler sayı(n) ve yüzdeler dilim (%) olarak sunulmuştur. Sayısal verilerin dağılımının normal olup olmadığına Kolmogorov-Smirnov testi ile bakılmıştır. Gruplar arasında sayısal verilerin karşılaştırılmasında; dağılım göz önünde bulundurularak Mann Whitney-U ya da student t testi kullanılmıştır. Gruplar arasında kategorik verilerin karşılaştırılmasında Ki-kare testi kullanılmıştır. Sayısal veriler arasındaki ilişkiler dağılımlar göz önünde bulundurularak Pearson ya da Spearman korelasyon analizleriyle yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Sosyodemografik Bulgular

Çizelge 4.1’de çalışmaya katılanların genel özellikleri verilmiştir. Buna göre; katılımcıların çoğunun (%91.8) Türkiye’de aile, akraba ve arkadaşının olduğu, (%79.6) sosyal destek aldığı, (%81.6) daha önce göç etmediği, (%89.8) göç öncesi psikolojik rahatsızlık olmadığı, (%85.7) Türkiye vatandaşı olmadığı ve (%75.5) göç öncesi şiddet görmediği bulunmuştur. Katılımcıların sosyodemografik bulguları Çizelge 4.1’de verilmiştir.

Çizelge 4.1 Katılımcıların genel özellikleri

		Sayı (n)	Yüzde (%)	Ortalama ± SS (Aralık)
Vizenin Türü	T.C Vatandaşı	7	14.3	
	T.C Vatandaşı Değil	42	85.7	
Türkiye’de Bulunma Süresi				4,79 ± 1,27 (2-7)
Tek Başına Mı Göç Edildi?	Evet	12	24.5	
	Hayır	37	75.5	
Ne Kadar Süredir Bu İşte Çalışıyor				30,83 ± 17,17 (1-72 Ay)
Türkiye’de Aile, Akraba, Arkadaş Var Mı?	Evet	45	91.8	
	Hayır	3	6.1	
	Belirtilmemiş	1	2.0	
Sorunları Paylaştığınız Birileri Var Mı?	Evet	41	83.7	
	Hayır	8	16.3	
Daha Önce Göç Var Mı?	Evet	9	18.4	
	Hayır	40	81.6	
Göç Öncesi Psikolojik Rahatsızlık Var Mı?	Evet	2	4.1	
	Hayır	44	89.8	
	Belirtilmemiş	3	6.1	

4.2. Cinsiyet ile Travmatik Olayların Sayısı Arasındaki İlişki

Çizelge 4.2’de kadınların ve erkeklerin savaş öncesi ve savaş sonrası maruz kaldıkları travmatik olay sayısı ile toplam travmatik olay sayılarının karşılaştırılması gösterilmiştir. Buna göre her üç veri açısından da cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 4.2. Cinsiyet ile travmatik olayların sayısı arasındaki ilişki (s:49)

		Sayı (n)	Ortalama ± SS	p değeri
Toplam Travmatik Olay Sayısı	Kadın	19	18.57 ± 10.24	.38
	Erkek	30	16.10 ± 8.53	
Savaş Öncesi Toplam Travmatik Olay Sayısı	Kadın	19	5.21 ± 5.56	.12
	Erkek	30	2.56 ± 3.72	
Savaş Sonrası Toplam Travmatik Olay Sayısı	Kadın	19	13.36 ± 6.80	.79
	Erkek	30	13.53 ± 6.40	

Çizelge 4.3'te çalışmaya katılanların savaş sonrasında en çok maruz kaldıkları travmatik olaylar verilmiştir. Buna göre en sık belirtilen travmatik olayların; (%53.1) etnik köken, din ya da mezhep nedeniyle baskıya maruz kalma, (%61.2) mülkü yağmalanma, malına el konulma ya da zarar verilme, (%65.3) ülkeyi terk etmeye zorlanarak ülkenin farklı bir bölgesinde asgari şartlarda yaşamaya ve (%89.8) memleketi terk etmeye zorlanma, (%71.4) bombalama, yakma ya da ikamet yerlerinin yerle bir edilmesine şahit olma, (%67.3) savaş durumuna (patlama, top ateşi, bombalama) ya da kara mayınına maruz kalma, (%83.7) dışarıdaki kaos ve şiddet dolayısıyla eve hapsolmek zorunda kalma ve (%65.3) arkadaşının şiddetli bir şekilde ölümü olduğu görülmektedir. Katılımcıların savaş sonrasında en çok maruz kaldıkları travmatik olaylar Çizelge 4.3'te verilmiştir.

Çizelge 4.3 Katılımcıların savaş sonrasında en çok maruz kaldıkları travmatik olaylar (s:49)

Travmatik Olay	Sayı (n)	Yüzde%
Etnik köken, din ya da mezhep dolayısıyla baskıya maruz kalma	26	53.1
Aranma	24	49.0
Mülkün yağmalanması, mala el konulması ya da zarar verilmesi	30	61.2
Memleketi terk etmeye ve ülkenin farklı bir bölgesinde asgari şartlarda yaşamaya zorlanma	32	65.3
Medikal bakım ya da ilaçlara erişim olmadan hastalıktan ıstırap çekme	16	32.7
Yiyecek ya da temiz suya erişim olmadığı için ıstırap çekme	22	44.9
Memleketi terk etmeye zorlanma	44	89.8
Barınma yoksunluğu	19	38.8
Kutsal bir şeye saygısızlık edildiğine ya da dini tapınakların ya da dini eğitimlerin verildiği yerlerin tahrip edilmesine şahit olma	25	51.0
Bombalama, yakma ya da ikamet yerlerinin yerle bir edilmesine şahit olma	35	71.4
Savaş durumuna (patlama, top ateşi, bombalama) ya da kara mayınına maruz kalma	33	67.3
Savaş durumu ya da kara mayını dolayısıyla aile üyesi ya da arkadaşın fiziksel olarak ağır bir şekilde yaralanması	28	57.1
Dışarıdaki kaos ve şiddet dolayısıyla eve hapsolma	41	83.7
Fiziksel olarak zarar gören (dövülme, bıçaklanma vb.) birisine şahit olma	29	59.2
İşkenceye tanık olma	14	28.6
Arkadaşın şiddetli ölümü/öldürülmesi	32	65.3
Arkadaşın ortadan kaybolması	27	55.1
Toplam	49	100

4.3. İşkenceye Maruz Kalma ile İlgili Bulgular

Çizelge 4.4'te katılımcıların maruz kaldıkları işkence olaylarının ortalama sayıları verilmiştir. Buna göre; erkek katılımcılardan 3 kişi %6.1 savaş öncesi ve 2 kişi %4.1 savaş sonrası işkenceye maruz kalma sorularına cevap vermemiştir. Katılımcıların en çok maruz kaldıkları işkence olaylarına bakıldığında 18 kişinin %36.7 aşağılanma ve tehdit edilmeye maruz kaldığını ve 15 kişinin %30.6 uzun süre ayakta beklemeye zorlanma ile karşılaştığı görülmektedir. Savaş öncesi ve savaş sonrası işkence puanları ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulgulanmamıştır.

Çizelge 4.4. Katılımcıların işkenceye maruz kalma ortalama sayıları (s:49)

		Sayı (n)	Ortalama ± SS	p değeri
Savaş Öncesi İşkence Olayı	Kadın	19	0.42 ± 0.76	.80
	Erkek	27	2.07 ± 4.99	
Savaş Sonrası İşkence Olayı	Kadın	19	2.36 ± 3.35	.88
	Erkek	28	2.03 ± 3.15	

4.4. Katılımcıların HTE Ölçeğinden Aldıkları Puanlar ve TSSB Tanısı Alma Oranları

Çizelge 4.5'te katılımcıların HTE ölçeğinden aldıkları puanlar ve TSSB tanısı alma oranları verilmiştir. Buna göre; Araştırmaya katılanların Harvard Travma Envanterinden aldıkları toplam puan ortalaması 74.95 ± 21.05 , DSM IV puan ortalaması 29.00 ± 8.27 'dir. HTE'nin travma semptomları bölümündeki ilk 16 soru üzerinden hesaplanan DSM IV tanı kriter puanına göre katılımcılardan 4 kişi (%8.2) TSSB tanısı almıştır. Travma semptomları bölümündeki toplam 45 soru üzerinden toplam TSSB tanı kriter puanına bakıldığında yine aynı şekilde katılımcılardan 4 kişinin (%8.2) tanı aldığı bulunmuştur.

Çizelge 4.5 Katılımcıların HTE ölçeğinden aldıkları puanlar ve TSSB tanısı alma oranları (s:49)

		Sayı (n)	Yüzde %	Ortalama ± SS	p değeri
HTE Toplam TSSB Puan Ortalaması				74.95 ± 21.05	.837
HTE Toplam TSSB Tanı Kriter Puanı				1.66 ± 0.46	
HTE Toplam Puanına Göre TSSB Tanısı	Var	4	8.2		
	Yok	45	91.8		
HTE DSM IV Puan Ortalaması				29.00 ± 8.27	.478
HTE DSM IV TSSB Tanı Kriter Puanı				1.80 ± 0.51	
HTE DSM IV Puanına Göre TSSB Tanısı	Var	4	8.2		
	Yok	45	91.8		

4.5. HTE (DSM IV) TSSB Toplam Puanı ile Cinsiyet, Medeni Durum ve Sosyal Destek Arasındaki İlişki

Çizelge 4.6'da katılımcıların cinsiyet, medeni durum ve sosyal destek algılayıp algılamamasına göre HTE ölçeğinden aldıkları (DSM IV'e göre) TSSB toplam puanları verilmiştir. Buna göre; cinsiyet, medeni durum ve sosyal desteğe göre TSSB puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Çizelge 4.6. HTE (DSM IV) TSSB toplam puanı ile cinsiyet, medeni durum ve sosyal destek arasındaki ilişki (s:49)

HTE (DSM IV) TSSB Toplam Puanı		Sayı (n)	Ortalama ± SS	p değeri
Cinsiyet	Kadın	19	29.63 ± 7.42	.47
	Erkek	30	28.60 ± 8.87	
Medeni Durum	Evli	18	27.77 ± 8.75	.32
	Bekar / Ayrı	31	29.70 ± 8.04	
Sosyal Destek	Var	41	29.39 ± 8.61	.55
	Yok	8	27.00 ± 6.36	

4.6. Katılımcıların BDE Ölçeğinden Aldıkları Puanlar ve Depresyon Tanısı Alma Oranları

Çizelge 4.7'de katılımcıların BDE ölçeğinden aldıkları puanlar ve depresyon tanısı alma oranları verilmiştir. Buna göre; katılımcıların Beck depresyon envanterinden aldığı toplam puanların ortalaması 13.20 ± 9.4 , kadınların ortalaması 13.57 ± 8.89 , erkeklerin ortalaması 12.96 ± 9.86 olarak bulunmuştur. Kadınların ve erkeklerin depresyon testinden aldıkları puanlar karşılaştırılmış ve aralarında anlamlı bir fark bulgulanmamıştır. Depresyon puanlarına bakıldığında 8 kişinin (%36.7) hafif, 13 kişinin (%26.5) orta, 3 kişinin (%6.1) ağır düzeyde depresif belirtileri olduğu, 15 kişinin (%30.6) ise olası bir tanı almadığı görülmüştür.

Çizelge 4.7. Katılımcıların BDE ölçeğinden aldıkları puanlar ve depresyon tanısı alma oranları (s:49)

		Sayı (n)	Yüzde %	Ortalama ± SS	p değeri
BDE Toplam Puan				13.20 ± 9.4	.586
Depresyon Tanısı	Yok	15	30.6		
	Hafif	18	36.7		
	Orta	13	26.5		
	Ağır	3	6.1		

Çizelge 4.8’de katılımcıların cinsiyeti, medeni durumu, yaptıkları iş ve sosyal destek ile BDE puanları arasında bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Buna göre; depresyon puanı ile cinsiyet, sosyal destek ve yapılan iş ($p>.05$) arasında anlamlı bir fark bulunmazken, medeni durum ile depresyon puanı arasında ($p<.05$) anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Buna göre bekar katılımcılar evli katılımcılara oranla daha yüksek puan almışlardır.

Çizelge 4.8. BDE puanları ile cinsiyet, medeni durum, çalışma alanı ve sosyal destek arasındaki ilişki (s:49)

BDE Puan Değeri		Sayı (n)	Ortalama ± SS	p değeri
Cinsiyet	Kadın	19	13.57 ± 8.89	.58
	Erkek	30	12.96 ± 9.86	
Medeni Durum	Evli	18	10.22 ± 9.80	.03
	Bekar / Ayrı	31	14.93 ± 8.87	
Çalışma Alanı	Saha	29	12.31 ± 9.85	.24
	Kurum	19	14.47 ± 9.04	
	Belirtilmemiş	1		
Sosyal Destek	Var	41	12.82 ± 9.93	.27
	Yok	8	15.12 ± 6.19	

4.7. Klinik Ölçeklerle Yaş, Çocuk Sayısı, İşkenceye Maruz Kalma Sayısı ve Travmatik Olay Sayısı Arasındaki İlişki

Çizelge 4.9’da klinik ölçeklerle yaş, çocuk sayısı, işkenceye maruz kalma sayısı ve travmatik olay sayısı arasındaki ilişki verilmiştir. Buna göre yaş, aylık gelir, Türkiye’de bulunma süresi, savaş öncesi işkence sayısı ile TSSB puanı ve depresyon puanı arasında anlamlı düzeyde korelasyon saptanmamıştır. Savaş sonrası işkence ve toplam işkence sayıları ile TSSB puanı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($r = .293$, $p < .005$; $r = .258$, $p < .005$). Çocuk sayısı ile TSSB puanı ve depresyon puanı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = -.251$, $p < .005$, $r = -.285$, $p < .005$). Toplam travmatik olay sayısı ile TSSB puanı arasında anlamlı düzeyde korelasyon saptanmıştır ($r = .407$, $p < .005$). TSSB puanı ile depresyon puanı arasında pozitif yönde korelasyon saptanmıştır ($r = .670$, $p < .001$).

Çizelge 4.9. Klinik ölçeklerle yaş, çocuk sayısı, işkenceye maruz kalma sayısı ve travmatik olay sayısı arasındaki ilişki (s:49)

	HTE (DSM IV)		BDE	
	P değeri	r değeri	P değeri	r değeri
Yaş	.428	.027	.283	-.084
Çocuk Sayısı	.041	-.251	.023	-.285
Toplam İşkence Sayısı	.042	.258	.095	.197
Savaş Öncesi İşkence Sayısı	.169	.144	.390	.042
Savaş Sonrası İşkence Sayısı	.023	.293	.20	.301
Travmatik Olay Sayısı	.002	.407	.093	.193
Türkiye’de Bulunma Süresi	.794	.038	.644	-.068
Aylık Gelir	.903	-.020	.304	.165
HTE (DSM IV)	-	-	.001	.670

5. TARTIŞMA

Savaş nedeniyle Türkiye'ye göç ederek insani yardım kuruluşunda çalışan Suriyelilerle yapılan bu çalışmada kişilerin deneyimledikleri travmatik olaylar incelenmiş, TSSB ve depresyon oranları ve bu klinik durumlar ile ilişkili olabilecek etmenler araştırılmıştır.

Çalışmamızda en sık karşılaşılan travmatik olaylara baktığımızda katılımcıların bombalama olaylarına maruz kalarak dışarıda yaşanan şiddet nedeniyle eve hapsedikleri ve ülkelerini terk etmeye zorlandıkları görülmektedir. TSSB ve depresyon oranlarına baktığımızda, katılımcılardan 4 kişinin (%8.2) TSSB tanı kriterini karşıladığı, 34 kişinin (%69.3) ise hafif, orta ve ağır düzeyde depresif belirti gösterdiği görülmektedir. TSSB ile ilişkili etmenlere baktığımızda, maruz kalınan işkencenin ve travmatik olayların sayısı arttıkça TSSB puanı da artmaktadır. Kişilerin sahip oldukları çocuk sayısı ile TSSB puanları arasında negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır. TSSB puanı ile alınan sosyal destek, cinsiyet ve medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bekar olmanın depresyon puanını arttırdığı ve çocuk sayısı ile depresyon puanı arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Cinsiyet ve alınan sosyal destek ile depresyon puanı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. TSSB puanı ile depresyon puanı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Travmatik yaşantıların sayısının artmasıyla birlikte içinde buldukları savaş ve çatışma gibi şartların da etkisiyle travmaya bağlı görülen tepkilerde artış olmaktadır (Aker 2012, Aker ve ark. 2002, Özgen ve Aydın 1999). Bu çalışmada travmatik olay sayısının artmasıyla kişilerin TSSB şiddetinin arttığı görülmektedir. Bu sonuç literatürle uyumlu bulunmuştur. Savaş sonrası travmatik olay sayıları ve TSSB puanları bakımından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark görülmemiş ve travmatik olayların ortalama puanları ise çok yakın çıkmıştır. İşkenceye maruz kalarak beraberinde birçok travmatik olayı yaşamış olmanın TSSB şiddetini arttırdığı belirtilmiştir (Başoğlu ve ark. 1994, Ekşi 2002, Aker ve ark. 2002). Çalışmamızda işkenceye maruz kalma ve travmatik olayların sayısı ile TSSB puanı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Bride (2007) travma yaşantısı olan kişilerle birebir çalışan 282 sosyal çalışmacı ile yaptıkları çalışmada, çalışanların %15.2'sinin TSSB tanı kriterini karşıladığını belirtilmiştir. Uganda'daki insani yardım kuruluşlarında çalışan 376 kişi ile yapılan bir çalışmada sosyal destek alan kişilerde kaygı ve depresyon puanlarının düşük olduğu

belirtilmiştir (Ager ve ark. 2012). Ve yine benzer bir çalışmaya bakıldığında insani yardım kuruluşunun 212 çalışanıyla yapılan bir çalışmada sosyal desteği fazla olan kişilerde depresyon, tükenmişlik ve psikolojik sıkıntıların az görüldüğü ve yaşamdan daha çok zevk aldıkları belirtilmektedir (Lopes ve ark. 2012). Çalışmamızda sorunlarını paylaşabildiğini ve destek alabildiğini belirten kişi sayısının yüksek olmasının TSSB puanının düşük çıkmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Yardım kuruluşundaki iş arkadaşlarının ve birlikte yaşadıkları ailelerinin sosyal desteğinin iyileşme sürecine olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca ekonomik gelirin iyi olması ve aileye bakabiliyor olmanın ekonomik kaygıyı azalttığından çalışanların ruh sağlığının olumlu yönde etkilendiği düşünülmektedir. Bununla birlikte kurum içerisinde yerel çalışanlarla eşit haklara sahip olmak ve iş arkadaşları tarafından kabul görmek de olumlu bir etki sağlıyor olabilir. Bu anlamda ilerideki çalışmalarda çalışmayan gruplarla karşılaştırma yapılması önemli görülmektedir.

Cinsiyetler arasında TSSB puanı açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Literatürde bulgularımızdan farklı olarak zorunlu göçe ve travmatik olaylara maruz kalmanın kadınları erkeklerden daha olumsuz yönde etkileyerek TSSB görülme sıklığını arttırdığı görülmektedir. (Breslau ve ark. 1997, Breslau ve ark. 1998, Sır ve ark. 1998, Van der Kolk 2000, Hapke ve Schumann 2006). Örneklemimizde TSSB oranının beklenenden düşük bulunmuş olması ve toplam katılımcı sayısının az olması erkek-kadın farkının çalışma sonuçlarına yansımamış olmasına neden olmuş olabilir.

Bekar olmanın ve sosyal yönden destek alamıyor olmanın ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyerek TSSB görülme oranını arttırdığı belirtilmektedir (Özgen ve Aydın 1999, Acartürk 2016, Silva ve ark. 2001). Bulgularımızda medeni durum ve sosyal destek ile TSSB puanı arasında literatürden farklı olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeninin insani yardım çalışanı olarak kurum içerisinde ekip arkadaşlarından destek görüyor olmasından ve birçoğunun geniş aile ile birlikte yaşayarak sosyal destek alabiliyor olmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Çalışmamızda sosyal desteğin kapsamlı olarak ölçülmediğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Çocuk sayısı ile TSSB ve depresyon puanı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yaşamın devamını sağlayan en önemli eylemlerden biri olan üremenin ve aile sorumluluğu ile yaşıyor olmanın TSSB şiddetini düşürüyor olabileceği düşünülmektedir.

TSSB şiddetinin yaşça büyük olan kişilerde daha yüksek çıktığı belirtilmiştir (Weine ve ark. 1998). Bulgularımızda yaş ile TSSB arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Yapılan çalışmalarda TSSB tanısı alan ve belirti şiddeti yüksek olan gruplarla belli aralıklarla takip çalışmaları yapılmış ve travmanın şiddetinde düşüş olduğu görülmüştür. (Weine ve ark 1998). Bunun tersini söyleyen ve göç edilen ülkede bulunma süresi arttıkça ruh sağlığında olumsuz etkilenmelerin olabileceğini belirten çalışmalarda bulunmaktadır (Bhugra 2004). Bizim çalışmamızda ortalama Türkiye’de bulunma süresi 4.79 yıl olup TSSB puanı ile ilişkili bulunmamıştır. Bunun nedeninin şu anki çalıştıkları işte çalışma süresinin istikrarlı olmasından ve savaşın üzerinden 7 yıl geçmesi ile burada belli bir sosyal çevre ve yerleşik bir yaşam kurmalarından kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmamızda TSSB tanısı alan kişi sayısının çok az olması insani yardım kuruluşunda çalışarak ihtiyaç sahibi mültecilere yardım sağlıyor olmanın kişilerin ruh sağlığına iyi geliyor olabileceğini düşündürmektedir. İleriki çalışmalarda insani yardım ve yardım kuruluşu dışındaki alanlarda çalışan gruplarla karşılaştırma çalışması yapılmasının bu konuda önemli bir bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında TSSB tanısına en çok depresyonun eşlik ettiği görülmüştür (Hauff ve Per Vaglum 1994, Al-Nuaimi ve ark. 2017, Aker ve ark. 2002). Çalışmamızda literatürle benzer olarak TSSB puanı ile depresyon puanı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Weishaar (2008)’in yaptığı bir çalışmada araştırmaya katılan tüm kişilerinin yaşadığı en büyük zorluğun, iş bulma sürecinde yaşanan belirsizliklerin ve stresin olduğu bulunmuştur. Çalışmamızda depresyon görülme oranının TSSB görülme oranına göre biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmamıza başlayacağımız süreç içerisinde birçok çalışanın çalışma izinleri alınamadığı için işten ayrılmak zorunda kalması araştırmaya katılanların işle ve gelecekle ilgili belirsizlik yaşamasına ve depresyon puanını arttırmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde kadınlarda, bekar olanlarda, ekonomik gücü ve sosyal desteği olmayan kişilerde depresyon ve ruhsal sorunların daha fazla görüldüğü belirtilmektedir. (Acartürk 2016, Özgen ve Aydın 1999, Ertan 2008, Gorst Unsworth ve Goldberg 1998, Weishaar 2008).

Bulgularımızda depresyon ile cinsiyet, medeni durum, sosyal destek ve yapılan işin sahada mı kurum içerisinde mi olduğuna bakıldığında cinsiyet, sosyal destek, yapılan iş ve

gelir düzeyi ile depresyon puanı arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Literatürle uyumlu bir şekilde bekar olmak ile depresyon puanı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bizim çalışmamızda katılımcıların gelir düzeyinin nispeten iyi olması ve kendileri gibi mülteci olanlara yardım için çalışıyor olmalarının ruh sağlıklarına olumlu bir etkisi olmuş olabileceği düşünülmüştür.

5.1. Sınırlılıklar

İnsani yardım kuruluşunda çalışan Suriyelilerin araştırma esnasında çalışma izinlerinin çıkmaması nedeniyle birçoğu işten ayrılmak durumunda kalmıştır. Hedeflenen sayı bu anlamda büyük oranda düşüş göstererek çalışmanın başında düşünülen sayıya ulaşamadığından örneklemin sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Araştırmada kontrol grubu olmadığından bulguları karşılaştırma imkanı olmamıştır. Daha sonraki çalışmalarda bu durum göz önünde bulundurularak gerekli karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Literatürde insani yardım kuruluşunda çalışan mültecilerle yapılan bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Elde ettiğimiz bulguları bu alanda yapılmış olan çalışmalar olmadığı için karşılaştırma imkanı bulunamamıştır. Bu alanda yapılacak çalışmaların literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma İstanbul, Hatay, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Adana illeri ile sınırlı kalmıştır. İl sayısı arttırılarak daha çok örnekleme ulaşılabileceği ve büyük şehir ile küçük şehir arasındaki farka bakılarak literatüre faydalı bilgiler sağlanacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların araştırmacı ile aynı kurumda çalışıyor olması nedeniyle testleri doldururken daha pozitif cevaplar vermiş olabilecekleri düşünülmektedir. Araştırmada katılımcıların yardım sağladıkları mültecilerle çalışmanın ve yardım ediyor olmanın kendilerini nasıl hissettirdiğine bakılmadığı için bu durumun TSSB ve depresyon belirti şiddetini etkileme derecesi ile ilgili bulgular elde edilememiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya genelinde zorunlu olarak göç eden insan sayısının artması nedeniyle mültecilerle ilgili araştırmaların yapılması önem kazanmaktadır. Bu araştırma kendi gibi mülteci olan kişilere yardım kuruluşunda çalışarak destek olmaya çalışanların psikolojik iyilik hallerini araştırmak ve bu alanda yapılmaya devam edecek olan araştırmalar için önemli bir çalışma olarak görülmektedir.

Araştırmamızda depresyon puanının daha çok hafif ve orta şiddette olduğu görülmektedir. Travmaya maruz kalmış kişilerle çalışanlarda maruz kaldıkları olaylar nedeniyle zaman içerisinde stres seviyeleri artarak ruhsal iyilik hallerinin bozulduğu görülmektedir. Kendilerini nasıl korumaları gerektiği hakkında psikolojik destek almalarının önemli bir katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Katılımcılar araştırmadaki sorulardan sorunlarınızı paylaştığınız birileri var mı sorusuna büyük oranda evet cevabını vermiştir. Yardım kuruluşundaki iş arkadaşlarının ve birlikte yaşadıkları ailelerinin sosyal desteğinin iyileşme sürecine olumlu katkı sağladığı düşünölmektedir. Ayrıca ekonomik gelirin iyi olması ve aileye bakabiliyor olmanın ekonomik kaygıyı azalttığından çalışanların ruh sağlığının olumlu yönde etkilendiği düşünölmektedir.

Bununla birlikte kurum içerisinde yerel çalışanlarla eşit haklara sahip olmak ve iş arkadaşları tarafından kabul görmek de olumlu bir etki sağlıyor olabilir. Bu anlamda ileri ki çalışmalarda çalışmayan gruplarla karşılaştırma yapılması önemli görölmektedir.

İnsani yardım kuruluşlarında çalışan ve kendileri de travmatik olaylara maruz kalmış göçmen çalışanların ruh sağlığı hizmetlerine erişiminin kolaylaşması, farkındalıklarının artırılmasına yönelik eğitsel çalışmaların desteklenmesi hem kendileri hem de etkileşim içinde oldukları göçmenler açısından yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdel-Khalek A. M. Internal Consistency of an Arabic Adaptation of The Beck Depression Inventory in Four Arab Countries. *Psychological Reports*. 1998; 82, 264-266.
- Acartürk C. Göçün Ruh Sağlığına Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016; 4(25), 137-150.
- Ager A, Pasha E, Yu G, Duke T, Eriksson C, Cardozo B. L. Stress, Mental Health, And Burnout In National Humanitarian Aid Workers In Gulu, Northern Uganda. *Journal of Traumatic Stress*. 2012; 25: 713
- Aker, T. Psikososyal Travmaya Yaklaşım, İstanbul, 2000.
- Aker T, Ayata B, Özeren M, Buran B. ve Bay A. Zorunlu iç göç: Ruhsal ve toplumsal sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2002; 3, 97-103.
- Aker T, Boşgelmez Ş. Şiddet, Ruhsal Travma ve Sonuçları. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics* 2011;4(2):26-31
- Aker T. Temel Sağlık Hizmetlerinde Ruhsal Travmaya Yaklaşım Ankara; Grafik Tasarım ve Baskı. 2012
- Al-Naser F, Everly GS. Prevalance of posttraumatic stres disorder among Kuwaiti fire fighters. *Int J Emerg Ment Health*, 1999; 1: 99-101.
- Al-Nuaimi S, Aldandashi S, Saed Easa A K, Saqur M. Psychiatric morbidity among physically injured Syrian refugees in Turkey. 2017. *Comprehensive Psychiatry*; 2018; 80: 34-38
- American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders, (4th ed., text revision). Washington, DC: American Psychiatric Association, 2000.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-V), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'ndan, çev. yay. yön. Köroğlu E, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014.
- Asar A. Göç Yönetimi. Seçkin Yayıncılık. Ankara. 2016.
- Barın H. Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi* Volume:1 • No: 2 • July-December 2015 • pp. 10-56
- Basoglu M, Paker M, Paker Ö, Özmen E. Psychological Effects of Torture: A Comparison of Tortured With Nontortured Political Activists in Turkey. *The American Journal of Psychiatry*; Washington Vol. 151, Iss. 1, 1994: 76-81.
- Beiser M. Influences of Time, Ethnicity, and Attachment on Depression in Southeast Asian Refugees The American Journal of Psychiatry; Washington Vol. 145, Iss. 1, (Jan 1988): 46-51.
- Bhugra D. Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2004; 109: 243-258.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. *Sığınmacı ve mülteci kadınların hakları*. Mülteci kadınlar hukuk el kitabı, Türkiye, 2008.
- Breslau N, Davis G.C, Andreski P, Peterson E.L, Schultz L.R. Sex Differences in Posttraumatic Stress Disorder. *Arch Gen Psychiatry*, 1997; 54: 1044-1048.
- Breslau N, Kessler RC, Chilcoat HD, Schultz LR, Davis GC, Andreski P. Trauma and posttraumatic stress disorder in the community: the 1996 Detroit Area Survey of Trauma. *Arch Gen Psychiatry* 1998; 55: 626-632
- Bride BE. Prevalence Of Secondary Traumatic Stress Among Social Workers. *Social Work*. 2007; 52: 63-70.
- Ceylan V, Algan C, Yalçın M, Yalçın E, Akın E, Köse S. Suriyeli mülteci ve sığınmacıların çeşitli psikolojik faktörler açısından incelenmesi: Batman örnekleme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2017; 3(2), 595-606.

- Çağlayan Ç. Şiddet ve Savaş. *Türkiye Klinikleri Psychiatry-Special Topics*, 2011; 4 (2).
- Çiçekli B. Yabancılar ve Mülteciler Hukuku. Seçkin Yayıncılık. Ankara, 2014.
- Demirbaş H, Bekaroğlu E. Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları Ve Alınacak Önlemler. *Kriz Dergisi*, 2013; 21 (1-2-3): 11-24
- Ekşi A. Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2002; 13(3), 215-221.
- Ekşi N. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku. Beta Yayıncılık. İstanbul, 2016.
- Figley C. R. Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized. New York: Brunner/Mazel, 1995a.
- Ertan T. Psikiyatrik Bozuklukların Epidemiyolojisi, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi, 2008; No: 62: 25-30.
- Ford J, Reyes A, Elhai A, Ford J. Wiley New Jersey History of Psychological Trauma. The Encyclopedia of Psychological Trauma, 2008. (internet kitap)
- Gist R, Lubin B. Response to Disaster: Psychosocial, Community, And Ecological Approaches Chapter 4. The Impact Of Trauma In Work Related Populations, 1999.
- Gorst-Unsworth C, Goldberg E. Psychological sequelae of torture and organised violence suffered by refugees from Iraq. *British Journal of Psychiatry*, 1998; 172: 90-94.
- Gülşen C, Knipscheer J, Kleber R. The impact of forced migration on mental health: a comparative study on posttraumatic stress among internally displaced and externally migrated Kurdish women. *Traumatology*, 2010; 16: 109-116.
- Gündüz ZY. Almanya’daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Sağlık Durumları: “Göç Hasta Eder”den “Göç Sağlığı İyi Gelir”e Geçiş İçin Öneriler. Onlar Bizim Hemşehrimiz: Uluslar Arası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı, E Esen, Z Yazıcı(eds), Siyasal Kitapevi, Ankara, 2011.
- Hapke U, Schumann A, Rumpf H, John U, Meyer C. Post-traumatic stress disorder. The role of trauma, pre-existing psychiatric disorders, and gender. *Psychiatry Clinical Neuroscience*, 2006; 256:(299–30).
- Hauff E, Vaglum P. Chronic Posttraumatic Stress Disorder in Vietnamese Refugees A Prospective Community Study of Prevalance, Course, Psychopathology and Stressors. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 1994; Vol.182: 85-90
- Herman J. Travma ve İyileşme. 1992. Çeviri: Tamer Tosun. Literatür Yayıncılık. İstanbul, 2007.
- Howard M, Hodes M. Psychopathology, adversity and service utilization of young refugees. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2000; 39,368-377.
- Hawkar I and Hassan CQ. Post-traumatic Stress Disorder Symptoms Resulting from Torture and Other Traumatic Events among Syrian Kurdish Refugees in Kurdistan Region, Iraq. *Front. Psychol*, 2017; 8: 241.
- Jones E. A Paradigm shift in the conceptualization of psychological trauma in the 20th century. *Journal of Anxiety Disorders*, 2007; 21: 164- 175
- Kleijn W.C, Hovens J.E, Rodenburg J.J. Posttraumatic stress symptoms in refugees: Assessments with the harvard trauma Questionnaire and the hopkins symptom Checklist-25 in different languages. *Psychological Reports*, 2001. 88.527-532.
- Köroğlu E. (Ed) DSM-IV TR Tanı Ölçütleri. Ankara. Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, 2007.
- Lie B. A 3-year follow-up study of psychosocial functioning and general symptoms in settled refugees. *ActaPsychiatrScand*, 2002; 106:415–425.

Lopes Cardozo B, Gotway Crawford C, Eriksson C, Zhu J, Sabin M, Ager A, et al. Psychological Distress, Depression, Anxiety, And Burnout Among International Humanitarian Aid Workers: A Longitudinal Study. PLoS ONE, 2012; 7(9), e44948.

Mollica R, Mcdonald L, Massagli M, Silove D. Measuring Trauma, Measuring Torture: Instructions and Guidance on the Utilization of the Harvard Program in Refugee Trauma's Versions of the Hopkins Symptom Checklist-25 (HSCL-25) and the Harvard Trauma Questionnaire (HTQ). Cambridge, MA: Harvard Program in Refugee Trauma, 2004.

Murray Kate E. Psychological Wellbeing of Refugees Resettling in Australia. A Literature Review prepared for The Australian Psychological Society, 2008. (<https://www.psychology.org.au/getmedia/73cf6347-82f2-4b2d-bb27-6ccc123f8bb8/Refugee-Literature-Review.pdf>)

Nemeroff C, Bremner J, Foa E ve diğ. Posttraumatic stres disorder; A state of the science review, *Journal of Psychiatric Research*, 2006; (40) 1-21.

Nicholl C, Thompson A. The psychological treatment of Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) in adult refugees: A review of the current state of psychological therapies. *Journal of Mental Health*, August 2004; 13(4): 351 – 362.

Office of the High Commissioner for Human Rights. United Nations. Convention relating to the status of refugees; 1951 [cited 2004 Feb 27].

Özgen F, Aydın H. Travma Sonrası Stres Bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*, 1999; 1: 34-4.

Pernice R, Brook J. Relationship Of Migrant Status (Refugee Or Immigrant) To Mental Healt. *The International Journal of Social Psychiatry*, 1994; Vol. 40 No. 3 177-188

Pervanidou P, Chrousos G. Post-traumatic Stres Disorder in Children and Adolescents: From Sigmund Freud 's "Trauma" to Psychopathology and the (Dys)metabolic Syndrome. *Hormone and Metabolic Research*. 2007; 39: (413 – 419).

Ruppert F. Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları. Çeviri: Fatma Zengin. Kaknüs Yayınları. İstanbul, 2011.

Savaşır I, Soygüt G. ve diğ. (Ed) Karancı N. Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tedavisinde Bilişsel-Davranışçı Yaklaşımlar. Türk Psikologlar Derneği Bölüm. Ankara, 2009.

Savin D, Seymour D.J, Littleford L.N, Bettridge J, Giese A. *Findings from Mental Health Screening of Newly Arrived Refugees in Colorado*. Public Health Reports, 2005; 120, 225.

Sayıl I, Berksun O.E, Palabıyıköğlü R, Devrimci Özgüven H, Soykan Ç. ve Haran S. *Kriz ve krize müdahale* (1. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

Shoeb M, Weinstein H, Mollica R. The Harvard Trauma Questionnaire: Adapting a Cross-Cultural Instrument for Measuring Torture, Trauma and Posttraumatic Stress Disorder in Iraqi Refugees. *International Journal of Social Psychiatry*, 200; Vol 53(5): 447-463.

Sır A, Bayram Y, Özkan M. Zoraki İç Göçün Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Ön Çalışma. *Klinik Psikiyatri*, 1998; 2: 83-88

Silva J.A, Derecho D.V, Leong G.B, Weinstock R, Ferrari M.M. A Classification of Psychological Factors leading to Violent Behavior in Posttraumatic Stress Disorder. *Journal of Forencis Sciences*, 2001; 46(2): 309-316.

Sungur M. Sosyal Destek ve İkincil Travmatizasyon. *Klinik Psikiyatri*. 1999; (2): 105-108.

Toole M, Waldman MD. Refugees and displaced persons. *JAMA*, 1993; 270:600-611.

Tunç A.Ş. Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme, *Tesam Akademi Dergisi*, 2015; 2 (2), 29-63.

Turan M.T, Beşirli A. Kentleşme sürecinin ruh sağlığı üzerine etkileri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2008; 9: 238-243.

Tuzcu A, Ilgaz A. Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2015; 7(1):56-67.

UNHCR. Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons. Guidelines for Prevention and Response. Geneva, United Nations High Commissioner for Refugees, 2003.

Van der Kolk B. Psychological Trauma. American Psychiatric Publishing, 1987.

Van der Kolk B. Posttraumatic stress disorder and the nature of trauma. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 2000; 2 (1).

Wagner D, Heinrichs M, Ehler U. Prevalence of symptoms of posttraumatic stress disorder in German professional fire fighters. *Am J Psychiatry*, 1998; 155:12-21

Ward C, Styles, I. Culturing Settlement Using Pre-and Post-Migration Strategies. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 2005; 12, 423-430.

Weine M, Stevan, M.D, Dolores Vojvoda, M.D, Daniel F. Becker, M.D, Thomas H. McGlashan, M.D, Emir Hodzic, Ph.D, Dori Laub, M.D, Leslie Hyman, M.S.W, Marie Sawyer, B.S. and Steven Lazrove, M.D. PTSD Symptoms in Bosnian Refugees 1 Year After Resettlement in the United States. *Am J Psychiatry*, 1998; 155:4.

Weishaar H. Consequences of international migration: A qualitative study on stress among Polish migrant workers in Scotland, *Public Health* (2008) 122, 1250-1256

Yılmaz B. Travma Sonrası Stres Bozukluklarında Bilgi İşleme Süreçleri. *Türk Psikoloji Yayınları*, 2005;61 – 72.

Zolner L, Foa E, Brigidi B. Interpersonal Friction and PTSD in Female Victims of sexual and Nonsexual Assault. *Journal of Traumatic Stress*, 1999; 12: 4.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>

<http://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>

<http://www.unhcr.org/about-us/background/4ec262df9/1951-convention-relating-status-refugees-its-1967-protocol.html>

<http://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/11/UNHCRTurkeyResettlementUpdate-September2017-2.pdf>

http://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf

IOM, Glossary on Migration, International Migration Law Series No. 25, 2011 <https://www.iom.int/key-migration-terms>

International Organization for Migration (IOM). World Migration Report 2018

http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf

Türkiye Göç İdaresi http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-tarihi_363_380 (Erişim: 17 Ekim 2017).

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>

ÖZGEÇMİŞ

1. Bireysel Bilgiler

- Adı Soyadı: Handan Özen
- Doğum yeri ve tarihi: İstanbul/22.06.1976
- Uyuşuğu :T.C
- Medeni Durumu: Bekar
- Askerlik Durumu:
- Çalıştığı kurum: Hayata Destek Derneği
- İletişim Adresi ve telefonu: Cenap Şehabettin sokak No:42 Koşuyolu

2. Eğitimi (tarih sırasına göre):

Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü

- Yabancı dili : İngilizce

3. Unvanları: Psikolojik Danışman

4. Mesleki Deneyimi:

- 2016/.... Hayata Destek Derneği
- 2012/2014 İstanbul International School
- 2008/2009 Kartal Kadın ve Aile Sağlığı Merkezi
- 2007/2014 Aile İçi Şiddete Son Projesi
- 2006/2007 Oray Diyaliz Merkezi
- 2005/2006 Wembdon Rise Children Center/ İngiltere
- 2005 Mavi-Beyaz Çocuk Evi
- 2002/2004 CMC Call Center
- 2002 Bebeğim Kreş
- 2000/2001 Özel TED Dershanesi

5. Üye Olduğu Bilimsel Kuruluşlar

6. Bilimsel Etkinlikler

- Seçilmiş yayınlar
- Aldığı burslar
- Ödüller
- Projeler
- Verdiği konferans ya da seminerler:

EK 1. Katılımcı Bilgilendirme Formu

AYDINLATILMIŞ (BİLGİLENDİRİLMİŞ) ONAM FORMU ÖRNEĞİ

KATILIMCI BİLGİLENDİRME FORMU

Bu araştırmanın adı “SAVAŞ NEDENİYLE TÜRKİYE’YE GÖÇ EDEREK İNSANİ YARDIM DERNEĞİNDE ÇALIŞAN SURIYELİLERDE TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU VE İLİŞKİLİ ETMENLER”dir.

Savaş nedeniyle Türkiye'ye göç ederek insani yardım derneğinde çalışan Suriyelilerde göç öncesinde ve sonrasında yaşadıkları travmatik olayların ve sonrasında gelişen travmatik belirtilerin, psikolojik travma ile ilişkili ruhsal sorunların araştırılması ve depresyon belirtilerinin taranması hedeflenmektedir. Bu araştırmayla Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin karşılaştıkları travmatik olaylar ve ruhsal etkilerine ilişkin bilimsel bilgi sağlanmış olacaktır.

Savaş nedeniyle Türkiye'ye göç ederek çalışan Suriyeli mülteciler statüsünde yer almanızdan dolayı siz seçildiniz. Sizinle aynı statüde bulunan 100 katılımcıya ulaşmak hedeflenmektedir.

Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Katılmak istemediğinizi belirtmeniz durumunda herhangi bir cezaya ya da araştırmanın zararına yol açmayacaktır. Araştırmaya kendi isteğiniz dışında devam etme zorunluluğunuz bulunmamaktadır. Araştırmadan kendi isteğinizle herhangi bir neden göstermeden ayrılabilirsiniz.

Sizden araştırma amaçlı verilecek ölçekleri yaklaşık 90 dakikanızı ayırarak doldurmanız istenecektir.

Araştırmaya katılmanın herhangi bir dezavantajı bulunmamaktadır. Araştırmaya katılanlardan isim istenmeyecektir. Formlar kapalı zarf içinde araştırmacıda kalarak bilgilerin gizliliği sağlanacaktır. İstendiği takdirde araştırmanın sonunda veriler yayınlandıktan sonra bilgilendirme yapılacaktır. Araştırmanın tez olarak yayınlanması planlanmaktadır.

Araştırmaya katılımınızdan dolayı teşekkür ederim.

Daha ayrıntılı bilgi için;

Doç. Dr. Cem CERİT Telefon Numarası: +90 2623037575

Psk. Dan. Handan ÖZEN Telefon Numarası: 0533 4537077

Şikayet için : Kocaeli Üniversitesi Psikiyatri A.B.D. Ruhsal Travma Birimi,
Umuttepe Yerleşkesi 41380, KOCAELİ

EK 2.

ONAM FORMU (D²)

(Araştırmacı nüshası ve Katılımcı nüshası olmak üzere iki nüsha halinde basılmalı ve imzalı araştırmacı nüshası saklanmalıdır. Gerekli olduğunda Etik Kurul tarafından onam formları istenebilir)

Araştırmanın Adı: Savaş Nedeniyle Türkiye'ye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda Çalışan Suriyelilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Ve İlişkili Etmenler

	Evet	Hayır
Gönüllü Bilgilendirme Formunu okudunuz mu?	☐	☐
Araştırma projesi size sözlü olarak da anlatıldı mı?	☐	☐
Size araştırmayla ilgili soru sorma, tartışma fırsatı tanındı mı?	☐	☐
Sorduğunuz tüm sorulara tatmin edici yanıtlar alabildiniz mi?	☐	☐
Araştırma hakkında yeterli bilgi aldınız mı?	☐	☐
Herhangi bir zamanda herhangi bir nedenle ya da neden göstermeksizin araştırmadan çekilme hakkına sahip olduğunuzu anladınız mı?	☐	☐
Araştırma sonuçlarının uygun bir yolla yayınlanacağına katılıyor musunuz?	☐	☐
Araştırmada elde edilen biyolojik örneklerin madde 6'da belirtilen şartlarda gelecekte de kullanılmasına onay veriyor musunuz?	☐	☐
Yukarıdaki soruların yanıtları size kim tarafından açıklandı?		

Tarih:

EK 3. Türkçe Sosyodemografik Bilgi Formu

1. Cinsiyet:
2. Yaş:
3. Doğum yeri:
4. Medeni durum:
Evlili Bekar Dul Boşanmış
5. Çocuk sayısı:
6. Çocukların yaşları:
7. Eğitim durumu:
Hiç yok Lise Okuma-yazma Üniversite
İlkokul Yüksek lisans Ortaokul
8. Mesleği:
9. Ailenizin ekonomik durumu?
Düşük Orta İyi Çok iyi
10. Dini inancınızın sizin için önemi?
Hiç Az Orta Çok
11. Göç öncesi yaşadığınız yer?
12. Göç öncesi birlikte yaşadığınız kişiler?
13. Göç öncesi yaptığınız iş nedir?
14. Göç etme tarihi:
15. Göç etme nedenleri:
16. Türkiye'ye gelmeden önce ülkede konuşulan dil, ülkenin kültürü ile ilgili bilgi sahibi miydiniz?
Evet Hayır
17. Türkiye'ye gelmeden önce ya da sonra türkçe ders aldınız mı?
Evet Hayır
18. Göç etmeden önce göç edeceğiniz ülkede kalacak yer ayarlamış mıydınız?
Evet Hayır
19. Göç etmeden önce göç edeceğiniz ülkede iş ayarlamış mıydınız?
Evet Hayır
20. Türkiye'ye tek başınıza mı geldiniz?
Evet Hayır
21. Hayırsa kimle beraber geldiniz?
22. Türkiye'de yaşadığınız yer?
23. Türkiye'de ne kadar süredir yaşıyorsunuz?
24. Vizenizin türü?
Turist vizesi Çalışma vizesi Vizesiz
25. Kendi ülkenize yılda kaç kere gidebiliyorsunuz?
26. Şu anda yaptığınız iş nedir?
27. Yaptığınız işi size kim önerdi?
28. Ne kadar süredir bu işte çalışıyorsunuz?
29. Aylık geliriniz nedir?
30. Haftada izinli olduğunuz saat veya gün sayısı?
31. İzin günlerinizde neler yaparsınız?
32. Türkiye'de akrabalarınız ya da arkadaşlarınız var mı?
Evet Hayır

33. Sorun yaşadığınızda size destek olan birileri var mı?
Evet Hayır
34. Sorunlarınızı paylaşabildiğiniz birileri var mı?
Evet Hayır
35. Evetse kim veya kimlerle sorunlarınızı paylaşırsınız?
36. Sorunla karşılaştığınızda sorunu çözmek için neler yaparsınız?
37. Sağlık sigortanız var mı?
Evet Hayır
38. Ekonomik durumunuz?
Kötü Orta İyi Çok iyi
39. Birlikte kaldığınız kişiler?
40. Bakmakla yükümlü olduğunuz kişiler var mı?
41. Daha önce başka bir ülkeye göç etmiş miydiniz?
Evet Hayır
42. Evetse nereye? Ne zaman? Kiminle? Ne kadar süre kaldınız?
43. Ayrılma nedeniniz?
44. Göç öncesi herhangi bir psikolojik rahatsızlığınız var mıydı?
Evet Hayır
45. Evetse psikolojik rahatsızlığınız nelerdi?
46. Tedavi gördünüz mü?
Evet Hayır
47. Ne zamandı?
48. Göç öncesi herhangi biri tarafından fiziksel- psikolojik ya da cinsel şiddete maruz kaldınız mı?
Evet Hayır
49. Evetse kaç yaşında? Kim tarafından? Ne sıklıkla?
Bir kez Birkaç defa Sık olarak Çok sık
Lütfen ne olduğunu anlatınız

EK 4. Arapça Sosyodemografik Bilgi Formu

والديموغرافية

- 1- الجنس
- 2- العمر
- 3- مكان الولادة
- 4- العرق
- متزوج/ عازب/ أرمل/ مطلق/
- 5- عدد الاولاد
- 6- اعمار الاولاد
- 7- الوضع التعليمي
- غير متعلم
- ماجستير
- 8- المهنة
- 9- الحالة الاقتصادية للأسرة
- قليل
- متوسط
- جيد
- جيد جدا
- 10- اهمية المعتقد الديني بالنسبة لك؟
- قليل
- متوسط
- كثير
- أبدا
- 11- المكان الذي كنت تعيش فيه قبل الهجرة
- 12- الأشخاص التي الذين كانوا يعيشون معك قبل الهجرة
- 13- المهنة التي كنت تعمل بها قبل الهجرة ؟
- 14- تاريخ الهجرة
- 15- اسباب الهجرة
- 16- ما اللغة المحكية في البلد قبل ان تأتي إلى تركيا ، وهل انت على علم بثقافة البلد (تركيا)
- نعم
- لا
- 17- هل تلقيت دروسا في اللغة التركية قبل أو بعد الوصول إلى تركيا
- نعم
- لا
- 18- هل قمت قبل الهجرة بتأمين مكان الإقامة في البلد التي تهاجر اليه
- نعم
- لا
- 19- هل قمت قبل الهجرة بتأمين الوظيفة في البلد التي تهاجر اليه ؟
- نعم
- لا
- 20- هل اتيت إلى تركيا لوحدهك ؟
- نعم
- لا
- 21- اذا الجواب لا،من الذي اتى معك ؟
- 22- المكان الذي تعيش فيه في تركيا
- 23- كم من الوقت مضى وأنت تعيش في تركيا ؟
- 24- مانوع التأشيرة
- تأشيرة سياحية
- تأشيرة العمل
- لايوجد تأشيرة
- 25- كم عدد المرات التي تمكنت بها من الذهاب إلى بلدك في السنة ؟
- 26- ماهو عمالك الحالي الآن؟
- 27- ماهو الشخص الذي اقترح العمل الذي تعمل به ؟
- 28- كم من الوقت مضى وأنت تعمل في هذه المهنة ؟
- 29- كم مقدار الدخل الشهري
- 30- كم عدد أيام أو ساعات اجازتك في الاسبوع ؟
- 31- ماذا تفعل في أيام اجازتك؟
- 32- هل يوجد لديك أصدقاء او اصدقاء في تركيا ؟
- نعم
- لا

33- هل يوجد بعض الأشخاص الذين يساعدونكم عندما تواجهون اية مشكلة ؟

لا نعم

34- هل يوجد بعض الأشخاص الذين يمكن مشاركة مشاكلكم معهم ؟

لا نعم

35- اذا كان الجواب نعم، من هو او هم من يمكنك مشاركة المشاكل الخاصة بك معهم؟

36- ماذا تفعل لحل المشكلة عندما تواجه اية مشكلة ؟

37- هل يوجد لديك تأمين صحي ؟

لا نعم

38- ما هي الحالة الاقتصادية لك؟

سيء متوسط جيد جيد جدا

39- من الأشخاص الذين يقيمون معك ؟

40- هل يوجد لديك اشخاص ملزم رعايتهم ؟

41- هل قمت بالهجرة من قبل إلى بلد آخر؟

لا نعم

42- اذا كان الجواب نعم، إلى اي بلد ومتى ومن الذي كان معك وكم كان مدة الإقامة؟

43- ماسبب المغادرة ؟

44- هل كان لديك اي اضطراب نفسي قبل الهجرة ؟

لا نعم

45- إذا كان الجواب نعم ، ماهي هذه الاضطرابات النفسية ؟

46- هل تلقيت اية معالجة ؟

لا نعم

47- في اي وقت ؟

48- هل تعرضت من قبل اي شخص لعنف نفسي او جسدي أو جنسي قبل الهجرة ؟

لا نعم

49- إذا كان الجواب نعم ، في أي عمر ، من قبل اي الأطراف ، وكم مرة ؟

مرة واحدة عدت مرات غالبا أكثر تكرارا

رجاء قم بشرح الحادثة

EK 5. Türkçe Beck Depresyon Envanteri

Aşağıda gruplar halinde bazı cümleler yazılıdır. Her gruptaki cümleleri dikkatle okuyunuz. BUGÜN de dahil olmak üzere GEÇEN HAFTA içinde kendinizi nasıl hissettiğinizi en iyi anlatan cümleyi seçiniz. Seçmiş olduğunuz cümlenin yanındaki numarayı daire içine alınız. Eğer bir grupta durumunuzu tarif eden birden fazla cümle varsa sizi en iyi anlatanını daire içine alınız. Seçiminizi yapmadan önce her gruptaki cümlelerin hepsini dikkatlice okuyunuz.

- 1 0 Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissetmiyorum.
1 Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissediyorum.
2 Hep üzüntülü ve sıkıntılıyım. Bundan kurtulamıyorum.
3 O kadar üzüntülü ve sıkıntılıyım ki artık dayanamıyorum.
- 2 0 Gelecek hakkında umutsuz ve karamsar değilim.
1 Gelecek hakkında karamsarım.
2 Gelecekte beklediğim hiçbir şey yok.
3 Geleceğim hakkında umutsuzum ve sanki hiçbir şey düzelmeyecek gibi geliyor.
- 3 0 Kendimi başarısız bir insan olarak görmüyorum.
1 Çevremdeki birçok kişiden daha çok başarısızlıklarım olmuş gibi hissediyorum.
2 Geçmişime baktığımda başarısızlıklarla dolu olduğunu görüyorum.
3 Kendimi tümüyle başarısız bir kişi olarak görüyorum.
- 4 0 Birçok şeyden eskisi kadar zevk alıyorum.
1 Eskiden olduğu gibi her şeyden hoşlanmıyorum.
2 Artık hiçbir şey bana tam anlamıyla zevk vermiyor.
3 Her şeyden sıkılıyorum.
- 5 0 Kendimi herhangi bir şekilde suçlu hissetmiyorum.
1 Kendimi zaman zaman suçlu hissediyorum.
2 Kendimi çoğu zaman suçlu hissediyorum.
3 Kendimi her zaman suçlu hissediyorum.
- 6 0 Kendimden memnunum.
1 Kendimden pek memnun değilim.
2 Kendime çok kızıyorum.
3 Kendimden nefret ediyorum.
- 7 0 Başkalarından daha kötü olduğunu sanmıyorum.
1 Zayıf yanlarım veya hatalarım için kendi kendimi eleştiririm.
2 Hatalarımdan dolayı her zaman kendimi kabahatli bulurum.
3 Her aksilik karşısında kendimi kabahatli bulurum.

- 8** 0 Kendimi öldürmek gibi düşüncelerim yok.
1 Zaman zaman kendimi öldürmeyi düşündüğüm zamanlar oluyor, fakat yapmıyorum.
2 Kendimi öldürmek isterdim.
3 Fırsatını bulursam kendimi öldürürüm.
- 9** 0 Her zamankiden fazla içimden ağlamak gelmiyor.
1 Zaman zaman içimden ağlamak geliyor.
2 Çoğu zaman ağlıyorum.
3 Eskiden ağlayabilirdim, şimdi istesem de ağlayamıyorum.
- 10** 0 Şimdi her zaman olduğumdan sinirli değilim.
1 Eskisine göre daha kolay kızıyor ya da sinirleniyorum.
2 Şimdi hep sinirliyim.
3 Bir zamanlar beni sinirlendiren şeyler şimdi hiç sinirlendirmiyor.
- 11** 0 Başkaları ile görüşmek, konuşmak isteğimi kaybetmedim.
1 Başkaları ile daha az görüşmek, konuşmak istiyorum.
2 Başkaları ile konuşma ve görüşme isteğimi kaybettim.
3 Hiç kimseyle görüşüp, konuşmak istemiyorum.
- 12** 0 Eskiden olduğu kadar kolay karar verebiliyorum.
1 Eskiden olduğu kadar kolay karar veremiyorum.
2 Karar verirken eskisine kıyasla çok güçlük çekiyorum.
3 Artık hiç karar veremiyorum.
- 13** 0 Aynada kendime baktığımda bir değişiklik görmüyorum.
1 Daha yaşlanmışım ve çirkinleşmişim gibi geliyor.
2 Görünüşümün çok değiştiğini ve daha çirkinleştiğini hissediyorum.
3 Kendimi çok çirkin buluyorum.
- 14** 0 Eskisi kadar iyi çalışabiliyorum.
1 Bir şeyler yapabilmem için gayret göstermem gerekiyor.
2 Herhangi bir şeyi yapabilmem için kendimi zorlamam gerekiyor.
3 Hiçbir şey yapamıyorum.
- 15** 0 Her zamanki gibi iyi uyuyabiliyorum.
1 Eskiden olduğu gibi iyi uyuyamıyorum.
2 Her zamankinden 1-2 saat daha erken uyanıp, tekrar uyuyamıyorum.
3 Her zamankinden çok daha erken uyanıyorum ve tekrar uyuyamıyorum.
- 16** 0 Her zamankinden daha çabuk yorulmuyorum.
1 Her zamankinden daha çabuk yoruluyorum.
2 Yaptığım hemen her şey beni yoruyor.
3 Kendimi hiçbir şey yapamayacak kadar yorgun hissediyorum.

- 17** 0 İştahım her zamanki gibi.
1 İştahım eskisi kadar iyi değil.
2 İştahım çok azaldı.
3 Altı kilodan fazla verdim.
- 18** 0 Son zamanlarda kilo vermedim.
1 İki kilodan fazla kilo verdim.
2 Dört kilodan fazla kilo verdim.
3 Altı kilodan fazla verdim.
- 19** 0 Sağlığım beni fazla endişelendirmiyor.
1 Ağrı, sancı, mide bozukluğu, kabızlık gibi rahatsızlıklar beni endişelendiriyor.
2 Sağlığım beni endişelendirdiğinden başka şeyler düşünmek zorlaşıyor.
3 Sağlığım hakkında o kadar endişeliyim ki başka hiçbir şey düşünmüyorum.
- 20** 0 Son zamanlarda cinsel konulara ilgimde bir değişme fark etmedim.
1 Cinsel konularla eskisinden daha az ilgiliyim.
2 Cinsel konularla çok daha az ilgiliyim.
3 Cinsel konularla ilgimi tamamen kaybettim.
- 21** 0 Bana cezalandırılmışım gibi gelmiyor.
1 Cezalandırılabilceğimi seziyorum.
2 Cezalandırılmayı bekliyorum.
3 Cezalandırıldığımı hissediyorum.

EK 6. Arapça Beck Depresyon Envanteri II (BDE II)

إعداد

الدكتور / غريب عبد الفتاح غريب
أستاذ ورئيس قسم الصحة النفسية
كلية التربية – جامعة الأزهر

الاسم : الحالة الزوجية : السن : الجنس :
المهنة : التعليم :

التاريخ :

توجيهات

تتضمن هذه الورقة 21 مجموعة من العبارات .الرجا أن تقرأ كل مجموعة من العبارات بعناية ، ثم اختار من كل مجموعة عبارة واحدة والتي تصف بطريقة أفضل الطريقة التي تشعر بها خلال الأسبوعين الأخيرين بما في ذلك اليوم. ضع دائرة حول الرقم جوار العبارة التي اخترتها . ولو بدا لك أن اكثر من عبارة في مجموعة العبارات تنطبق عليك بطريقة متساوية ، ضع دائرة حول أعلى رقم في هذه المجموع. وتأكد أنك لا تختار أكثر من عبارة في أي مجموعة بما في ذلك المجموعة 16 (تغيرات في نمط النوم) أو المجموعة 18 (تغيرات في الشهية).

الناشر
مكتبة الانجلو المصرية
165 ش محمد فريد- القاهرة
2000

1- الحزن

- 0 لا أشعر بالحزن .
- 1 أشعر بالحزن أغلب الوقت .
- 2 أنا حزين طول الوقت .
- 3 أنا حزين أو غير سعيد لدرجة لا أستطيع تحملها .

2- التشاؤم

- 0 لم تفتر همتي فيما يتعلق بمستقبلي .
- 1 أشعر بفتور الهمة فيما يتعلق بمستقبلي بطريقة أكبر مما اعتدت .
- 2 لا أتوقع أن تسير الأمور بشكل جيد بالنسبة لي.
- 3 أشعر بأن لا أمل لي في المستقبل وانه سوف يزداد سوءا .

3- الفشل السابق

- 0 لا أشعر بأنني شخص فاشل .
- 1 لقد فشلت أكثر مما ينبغي.
- 2 كلما نظرت إلى الوراء أرى الكثير من الفشل.
- 3 أشعر بأنني شخص فاشل تماماً.

4- فقدان الاستمتاع

- 0 أستمتع بالأشياء بنفس قدر استمتاعي بها من قبل.
- 1 لا أستمتع بأشياء بنفس القدر الذي اعتدت عليه .
- 2 أحصل على قدر قليل جداً من الاستمتاع من الأشياء التي اعتدت أن استمتع بها.
- 3 لا أستطيع الحصول على أي استمتاع من الأشياء التي اعتدت الاستمتاع بها.

5- مشاعر الإثم (تأنيب الضمير)

- 0 لا أشعر بالإثم (تأنيب الضمير) .
- 1 أشعر بالإثم (تأنيب الضمير) عن العديد من الأشياء التي قمت بها أو أشياء كان يجب أن أقوم بها ولم أقم بها .
- 2 أشعر بالإثم (تأنيب الضمير) أغلب الوقت .
- 3 أشعر بالإثم (تأنيب الضمير) طول الوقت .

6- مشاعر العقاب

- 0 لا أشعر بأنه يقع على عقاب .
- 1 أشعر بأنه ربما يقع على عقاب .
- 2 أتوقع أن يقع على عقاب .
- 3 أشعر بأنه يقع على عقاب .

7- عدم حب الذات

- 0 شعوري نحو نفسي كما هو .
- 1 فقدت الثقة في نفسي .
- 2 خاب رجائي في نفسي .
- 3 لا أحب نفسي .

8- نقد الذات

- 0 لا أنقد أو ألوم نفسي أكثر من المعتاد .
- 1 انقد نفسي أكثر مما اعتدت .
- 2 أنقد نفسي على كل أخطائي .
- 3 ألوم نفسي على كل ما يحدث من أشياء سيئة .

9- الأفكار أو الرغبات الانتحارية

- 0 ليس لدي أي أفكار للانتحار .
- 1 لدي أفكار للانتحار ولكن لا يمكنني تنفيذها .
- 2 أريد أن انتحر .
- 3 قد أنتحر لو سنحت لي الفرصة .

10- البكاء

- 0 لا أبكي أكثر مما اعتدت .
- 1 ابكي أكثر مما اعتدت .
- 2 أبكي بكثرة من أي شيء بسيط .
- 3 أشعر بالرغبة في البكاء ولكني لا أستطيع .

11- التهيج والاستثارة

- 0 لست أكثر تهيجاً أو استثارة عن المعتاد.
- 1 أشعر بالتهيج والاستثارة أكثر من المعتاد .
- 2 أحتاج أو استثار لدرجة أنه من الصعب على البقاء بدون حركة .
- 3 أحتاج أو استثار لدرجة تدفعني للحركة أو فعل شيء ما.

12- فقدان الاهتمام

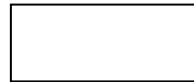
- 0 لم أفقد الاهتمام بالآخرين أو بالأنشطة .
- 1 أهتم بالآخرين أو بالأمر أقل من قبل.
- 2 فقدت أغلب اهتمامي بالآخرين والأمر الأخرى.
- 3 من الصعب أن أهتم بأي شيء.

13- التردد

- 0 اتخذ القرارات بنفس كفايتي المعتادة.
- 1 أجد صعوبة أكثر من المعتاد في اتخاذ القرارات .
- 2 لدي صعوبة أكثر بكثير مما اعتدت في اتخاذ القرارات .
- 3 لدي مشكلة اتخاذ أي قرارات.

14- انعدام القيمة

- 0 لا أشعر بأنني عديم القيمة .
- 1 لا أعتبر نفسي ذو قيمة وذو نفع كما اعتدت أن أكون.
- 2 أشعر بأنني عديم القيمة بالمقارنة بالآخرين .
- 3 أشعر بأنني عديم القيمة تماماً.

15- فقدان الطاقة

- 0 لدي نفس القدر من الطاقة كالمعتاد .
- 1 لدي قدر من الطاقة أقل مما اعتدت .
- 2 ليس لدي طاقة كافية لعمل الكثير من الأشياء .
- 3 ليس لدي طاقة كافية لعمل أي شيء .

16- تغيرات في نمط النوم

- 0 لم يحدث لي أي تغير في نمط (نظام) نومي .

-
- 1 أ أنام أكثر من المعتاد إلى حد ما .
  - 1 ب أنام أقل من المعتاد إلى حد ما .

-
- 2 أ أنام أكثر من المعتاد بشكل كبير .
  - 2 ب أنام أقل من المعتاد بشكل كبير .

-
- 3 أ أنام أغلب اليوم .
  - 3 ب أستيقظ من نومي مبكراً ساعة أو ساعتان ولا أستطيع أن أعود للنوم مرة أخرى .

17- القابلية للغضب أو الانزعاج

- 0 قابليتي للغضب أو الانزعاج لم تتغير عن المعتاد .
- 1 قابليتي للغضب أو الانزعاج أكبر من المعتاد .
- 2 قابليتي للغضب أو الانزعاج أكبر بكثير من المعتاد .
- 3 لدي قابلية للغضب أو الانزعاج طول الوقت .

18- تغيرات في الشهية

- 0 لم يحدث أي تغير في شهيتي .

-
- 1 أ شهيتي أقل من المعتاد إلى حد ما .
  - 1 ب شهيتي أكبر من المعتاد إلى حد ما .

-
- 2 أ شهيتي أقل كثيراً من المعتاد .
  - 2 ب شهيتي أكبر كثيراً من المعتاد .

-
- 3 أ ليست لي شهية على الإطلاق .
  - 3 ب لدي رغبة قوية للطعام طول الوقت .

19- صعوبة التركيز

- 0 أستطيع التركيز بكفاءة المعتادة .
- 1 لا أستطيع التركيز بنفس الكفاءة المعتادة .
- 2 من الصعب على أن أركز عقلي على أي شيء لمدة طويلة .
- 3 أجد نفسي غير قادر على التركيز على أي شيء .

20- الإرهاق والإجهاد

- 0 لست أكثر إرهاقا أو إجهاداً من المعتاد.
- 1 أصاب بالإرهاق أو الإجهاد بسهولة أكثر من المعتاد.
- 2 يعوقني الإرهاق أو الإجهاد عن عمل الكثير من الأشياء التي اعتدت عملها .
- 3 أنا مرهق أو مجهد جداً لعمل أغلب الأشياء التي اعتدت عليها .

21- فقدان الاهتمام بالجنس

- 0 لم ألاحظ أي تغير في اهتمامي بالجنس حديثاً .
- 1 أنا أقل اهتماماً بالجنس مما اعتدت .
- 2 أنا أقل اهتماماً بالجنس الآن بدرجة كبيرة .
- 3 فقدت الاهتمام بالجنس تماماً .

الدرجة الفرعية لهذه الصفحة:

مجموع درجات الصفحات السابقة:

الدرجة الكلية للمقياس .

رقم الإيداع : 2000/5455

الترقيم الدولي : 977-05-1749-6

Ek 7. Türkçe Harvard Travma Ölçeği

APPENDIX D

استبيان هارفارد للإصابات و أعراض الشدة

HARVARD TRAUMA QUESTIONNAIRE

النسخة العراقية

Iraqi Version

Name _____ : الإسم/
Sex _____ : الجنس/
_____ : تاريخ الولادة/Date of Birth
_____ : الحالة الزوجية/Marital Status
Date _____ : التاريخ/

*Harvard testindeki soruların anlaşılabilmesi için test Türkçeye çevrilmiştir. Bu testin Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması bulunmamaktadır.

Açıklama:

Geçmiş hikayeniz ve şimdiki semptomlarınız hakkında size soru sormak istiyoruz. Bu bilgi size daha iyi tıbbi bakım sağlamamıza yardımcı olmak için kullanılacaktır. Ancak, bazı soruları üzücü bulabilirsiniz. Eğer öyleyse, lütfen cevap vermemek için çekinmeyin. Bu kesinlikle tedavinizi etkilemeyecektir. Cevaplarınız gizli tutulacaktır.

BÖLÜM 1: TRAVMATİK OLAYLAR

Please indicate whether you have experienced any of the following events (check "YES" or "NO" for each column).

		7/1979-4/2003		5/2003-....	
		Evet	Hayır	Evet	Hayır
1	Etnik köken, din ya da mezhep dolayısıyla baskıya maruz kalma				
2	Ev içerisinde kişi ya da eşya aranırken o ortamda bulunma				
3	Aranma				
4	Ev içerisinde kişi ya da eşya aranırken o ortamda bulunma				
5	Memleketi terk etmeye ve ülkenin farklı bir bölgesinde asgari şartlarda yaşamaya zorlanma				
6	Hapsedilme				
7	Medikal bakım ya da ilaçlara erişim olmadan hastalıktan ıstırap çekme				
8	Yiyecek ya da temiz suya erişim olmadığı için ıstırap çekme				
9	Memleketi terk etmeye zorlanma				
10	Irksal köken, din, ya da mezhep dolayısıyla sınır dışı edilme				
11	Barınma yoksunluğu				
12	Kutsal bir şeye saygısızlık edildiğine ya da dini tapınakların ya da dini eğitimlerin verildiği yerlerin tahrip edilmesine şahit olma				
13	Dini liderlerin ya da kabiledeki/aynı sınıftan önemli üyelerin tutuklanmasına, işkence edilmesine ya da infaz edilmesine şahit olma				

14	Sivillerin toplu olarak infaz edilmesine şahit olma				
15	Bombalama, yakma ya da ikamet yerlerinin yerle bir edilmesine şahit olma				
16	Yerleşim alanları üzerinde kimyasal saldırılara şahit olma				
17	Savaş durumuna (patlama, top ateşi, bombalama) ya da kara mayınına maruz kalma				
18	Savaş durumu ya da kara mayını dolayısıyla fiziksel yaralanma				
19	Canlı kalkan olarak kullanılma				
20	Savaş durumu ya da kara mayını dolayısıyla aile üyesi ya da arkadaşın fiziksel olarak ağır bir şekilde yaralanması				
21	Çürüyen cesetlere şahit olma				
22	Dışarıdaki kaos ve şiddet dolayısıyla eve hapsolme				
23	Fiziksel olarak zarar gören (dövülme, bıçaklanma vb.) birisine şahit olma				
24	Cinsel istismar ya da tecavüze tanık olma				
25	İşkenceye tanık olma				
26	Öldürülmeye tanık olma				
27	Yaralanma ya da ölüm riskinde bırakacak şekilde bir kişiyi ihbar etmeye zorlanma				
28	Birinin mülküne zarar vermeye zorlanma				
29	Birisine fiziksel olarak zarar vermeye zorlanma (dövme, bıçaklama vb.)				
30	Aile üyesinden birinin (çocuk, eş vb.) şiddetli ölümü/öldürülmesi				
31	Arkadaşın şiddetli ölümü/öldürülmesi				
32	Aile üyesinin (çocuk, eş vb.) öldürülmesinde kullanılacak mermi için para ödemeye zorlanma				
33	Aile üyesinin bedenini teslim almanın (çocuk, eş vb.), yas tutma ve ölü gömme ayininin gerçekleştirilmesinin yasaklanması				
34	Aile üyelerinden birinin ortadan kaybolması (eş, çocuk vb.)				
35	Arkadaşın ortadan kaybolması				
36	Aile üyesinin (çocuk, eş vb.) kaçırılması ya da rehin alınması				
37	Arkadaşın kaçırılması ya da rehin olarak alınması				
38	Birinin sizi, kendinizi ve ailenizi yaralanma ve ölüm riski altında bırakacak şekilde ihbar etmeye zorlaması				

39	Fiziksel olarak zarar görme (dövülme, bıçaklanma vb.)				
40	Kaçırılma ya da rehin olarak ele alınma				
41	Cinsel olarak istismar edilme ya da tecavüze uğrama (örn.,cinsel ilişkiye zorlanma)				
42	İşkence görme (örn., tutsaklık sürecinde fiziksel ve/ya zihinsel ıstıraba neden olan kasıtlı ve sistematik cezaya maruz kalma)				
43	Sizi çok korkutan ve yaşamınızın tehlike altında olduğunu hissettiğiniz herhangi bir başka durum varsa lütfen belirtiniz.				

Bölüm II: Kişisel Açıklama

Lütfen yaşadığınız en üzücü veya korkunç olayları düşünün ve bu olayların nerede ve ne zaman gerçekleştiğini belirtin.

Şu andaki yaşam durumunuza göre (mülteci kampı, yeniden yerleşim ülkesi, sürgünden dönüş vb.), yukarıda belirttiğinizden farklı başınıza gelen en kötü olay hangisidir. Lütfen bu olayların nerede ve ne zaman gerçekleştiğini belirtin.

BÖLÜM III: KAFA TRAVMASI

Eğer travma olaylarına Evet cevabını verdiyseniz lütfen bilinç kaybı olduysa süresiyle birlikte belirtiniz.

	Yaşanan Olay	Bilinç Kaybı		Evetse ne kadar süre?			
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	Saat	Dakika
1	Kafadan vurulma						
2	Havasız bırakılarak ya da boğazı sıkılarak boğulmak						
3	Suda boğulma						
4	Yakındaki bir patlamadan kafa yaralanması						
5	Kafadan alınan diğer yaralanmalar (ör. Şarapnel, mermi yarası, bıçaklama, yanıklar vb.)						
6	Açlık çekme						
6a	6. Soruya cevabınız evetse, normal kilonuz ne kadardı : ____ Açlık kilonuz ____						
6b	6. Soruya cevabınız evetse, Açlıktan dolayı ölmek üzeremiydiniz? Evet ____ Hayır ____						

Bölüm IV: TRAVMA SEMPTOMLARI

Aşağıda belirtilen semptomlar acı verici veya korkunç olayları yaşadktan sonra görülebilen belirtilerdir. Lütfen her birini dikkatli bir şekilde okuyun ve geçen hafta içinde semptomların sizi ne kadar rahatsız ettiğini belirtin.

		Hiç	Az	Biraz	Oldukça
1	Olayla ilgili en korkunç veya acı veren anı ya da düşüncelerin tekrarlanması				
2	Yaşanılan olay tekrar oluyormuş gibi hissetme				
3	Tekrarlayan kabuslar				
4	İnsanlardan uzaklaşmış ve kopmuş hissetme				
5	Duygusal olarak uyuşuk hissetme				
6	Diken üstünde olma ve kolayca irkilme				
7	Konsantrasyon güçlüğü				
8	Uyumada güçlük çekme				
9	Tetikte hissetme				
10	Çabuk sinirlenme ya da öfke nöbetleri geçirme				
11	Travmatik olayı hatırlatan etkinliklerden kaçınma				
12	Travmatik olayın önem taşıyan bölümünü hatırlayamama				
13	Günlük etkinliklere katılımda ilginin azalması				
14	Bir geleceğinin olmadığı duygusuna kapılma				
15	Travmatik olayla ilgi duygu ve düşüncelerden kaçınma				
16	Travmatik olay hatırlandığında ani duygusal ve fiziksel tepkileri				
17	Hafıza güçlüğü				
18	Tükenmişlik hissi				
19	Bedensel ağrılardan veya fiziksel problemlerden şikayetçi olma				

20	Öncekine göre becerilerinde azalma olduğu hissi				
21	Dikkati sağlamada güçlük yaşama				
22	Günlük planları yerine getirmede güçlük yaşadığı hissi				
23	Yeni durumlarla baş etmede güçlük yaşama				
24	Yaşanılan olaylardan sadece kendisi acı çekiyormuş hissini yaşama				
25	Başkalarının size olanları anlamadığı hissi				
26	Hayatta kalmış olmaktan dolayı suçluluk duyma				
27	Olan olaylardan dolayı kendini suçlama				
28	Tanrının neden bu olayları size yaşattığını düşünerek zaman geçirme				
29	İntikam ihtiyacı hissetme				
30	Başkalarını düşman olduğu hissi				
31	Güvendiğin kişinin ihanet ettiği hissi				

32	Başkalarına güvenmeme hissi				
33	Tanrı dışında güvenilecek kimsenin olmadığı hissi				
34	Çaresiz hissetme				
35	Başkalarına yardım edecek gücü kendinde bulamama				
36	Travmatik veya acı veren olaylar başına geldiği için utanç duyma				
37	Başına gelenlerden dolayı aşağılanmış hissetme				
38	Kendisine ve ailesine uğursuzluk getirdiğini hissetme				
39	Hatırlayamadığınız şeyler yaptığınızı başkalarından duyma veya öğrenme				
40	Kendini iki ayrı kişiye bölünmüş olarak birinin yaptığını diğerinin dışarıdan izlediği hissi				
41	Dayeg! (Aynı konu üzerinde düşünme, konsantrasyon güçlüğü, inisiyatif alma eksikliği, can sıkıntısı, uyku problemleri, yorgunluk ve bedensel şikayetler)				
42	Qalbak maqboud (Kalp sıkışması hissi)				
43	Sinirlilik, sabırsızlık, öfke patlamaları				
44	Göğüste sıkışma ve boğulma hissi				
45	Ruhsal yorgunluk hissi				

İŞKENCE HİKAYESİ

Lütfen aşağıdaki işkence olarak değerlendirilen olaylardan yaşadıklarınız varsa belirtiniz. (Evet ya da Hayır olarak işaretleyiniz)

		7/1979-4/2003		5/2003-sonrası	
		Evet	Hayır	Evet	Hayır
1	Yanlış ifade vermeye zorlanma				
2	Aşağılanma ve tehdit				
3	Gözlerin kapatılması				
4	Uzun süre ayakta durmaya zorlanma				
5	Zincirlenme veya bağlanma				
6	Torba, kutu veya çok küçük yerde tutulma				
7	Havalandırma, giyecek ve tuvaletin olmadığı bir hücrede izole edilme				
8	Uykusuz bırakılma				
9	Devam eden gürültülü sese maruz bırakılma				
10	Etkili ısıcağa, güneşe ve ışığa maruz bırakılma				
11	Yağmur ve soğuğa maruz bırakılma				
12	Yiyecek ve sudan yoksun bırakılma				

		7/1979-4/2003		5/2003-sonrası	
		Evet	Hayır	Evet	Hayır
13	Kirli şartlarda hastalığa maruz kalma				
14	Tuvalet ihtiyacının engellenmesi				
15	Tıbbi yardımdan mahrum bırakılma				
16	Abdest alma ve dua etmenin yasaklanması				
17	Çalışmaya zorlanma				
18	El ve ayaklardan uzun süre asılı bırakılma				
19	Uzun süre gerilerek askıda bırakılma				
20	Yumruk, tokat, tekme veya bir cisimle yaralanma				
21	maFalangaya yatırıl				
22	Başını suya daldırarak neredeyse boğulmak üzere olma				
23	Sigara, elektrikli ısıtıcı, kızgın yağ, ateş veya asitle yakılma				
24	Elektrik verilmesi				
25	El, ayak tırnaklarının ve dişin zorla sökülmesi				
26	Alnın damgılanması				
27	Vücudun ağır yaralanması				
28	Sahte idam yürütülmesi				

		Evet	Hayır	Evet	Hayır
29	İnsanların önünde soyunmaya zorlanma				
30	Müstehcen ve aşağılayıcı pozisyonlara zorlanma				
31	Yukarıdaki soruya cevabınız Evetse fotoğraflandınız mı?				
32	Cinsel tacize ve tecavüze tanıklık etme (<i>Birine cinsel aktiviteye, işkence etmeye zorlanma</i>)				
33	Birine yapılan cinsel istismara, tecavüze ve işkenceye katılmaya zorlanma				
34	Cinsel istismar veya tecavüz				
35	Lütfen bunlar dışında bir şey varsa belirtiniz				

BÖLÜM IV-Travma Semptomları Puanlaması

A. Cevap verilen maddeleri toplayınız

B. Cevaplanan her madde için aşağıdaki numaraları veriniz

1 = Hiç

3 = Biraz

2 = Az

4 = Oldukça

C. Cevaplanan puanları toplayıp toplam soru sayısına bölünüz

$$\text{DSM-IV TSSB Puanı} = \frac{\text{Maddeler 1-16}}{16}$$

$$\text{TOPLAM PUAN} = \frac{\text{Maddeler 1- 45}}{45}$$

DSM IV ve Toplam Puan >2.5

Developed by: Harvard Program in Refugee Trauma, Iraqi Mental Health Professionals, and Marwa Shoeb

© 2006 by Harvard Program in Refugee Trauma

EK 8. Arapça Harvard Travma Ölçeği

APPENDIX D

استبيان هارفارد للإصابات و أعراض الشدة

HARVARD TRAUMA QUESTIONNAIRE

النسخة العراقية

Iraqi Version

Name _____: الإسم/
Sex _____: الجنس/
_____: تاريخ الولادة/Date of Birth
_____: الحالة الزوجية/Marital Status
Date _____: التاريخ/

إرشادات:

نود أن نسألك عن معاناتك السابقة والأعراض التي تشكو منها حالياً. أما أن هذه المعلومات تساعدنا على تزويدك بعناية طبية أفضل. قد تجد بعض هذه الأسئلة مزعجا . فعند ذلك لك مطلق الحرية في عدم أو محررا الإجابة. واطمن أن هذا لن يؤثر في برنامج علاجك. أما أن إجاباتك على هذه الأسئلة سوف تحفظ في سرية تامة.

Instructions:

We would like to ask you about your past history and present symptoms. This information will be used to help us provide you with better medical care. However, you may find some questions upsetting. If so, please feel free not to answer. This will certainly not affect your treatment. Your responses will be kept confidential.

الجزء الأول: الحوادث المؤلمة

PART I: TRAUMA EVENTS

نرجو أن تذار إن أنت قد تعرضت لأي من الحوادث التالية (ضع علامة (√) في العمود المناسب تحت "أو" "لا"). "نعم

Please indicate whether you have experienced any of the following events (check "YES" or "NO" for each column).

		من ١٩٧٩/٧ إلى ٢٠٠٣/٤ 7/1979-4/2003		من ٢٠٠٣/٥ إلى الوقت الحاضر 5/2003-present	
		نعم /Yes	لا /No	نعم /Yes	لا /No
١/ 1	هل تعرضت للاضطهاد بسبب عرقك ، دينك أو مذهبك Oppressed because of ethnicity, religion, or sect				
٢/ 2	هل تم تفتيش دارك بحضورك بحثاً عن أشخاص أو أشياء Present while someone searched for people or things in your home.				
٣/ 3	هل فتشت أنت هل Searched				
٤/ 4	هل تم نهب ممتلكاتك الشخصية أو مصادرتها أو تدميرها Property looted, confiscated, or destroyed				
٥/ 5	هل عليك ترك مدينتك و السكن في منطقة أخرى تقل فيها الخدمات فرض هل Forced to leave your hometown and settle in a different part of the country with minimal services				

		من ١٩٧٩/٧ إلى ٢٠٠٣/٤ 7/1979-4/2003		من ٢٠٠٣/٥ إلى الوقت الحاضر 5/2003-present	
		نعم /Yes	لا /No	نعم /Yes	لا /No
٦/ 6	هل سجنتم هل Imprisoned				
٧/ 7	هل عانيت من عدم إمكانية الحصول على الرعاية الطبية أو الدواء خلال مرضك Suffered ill health without access to medical care or medicine				
٨/ 8	هل عانيت من عدم وجود الطعام أو الماء الصافي Suffered from lack of food or clean water				
٩/ 9	هل اضطرت على الهرب من وطنك هل Forced to flee your country				
١٠/ 10	هل فرضت عليك الهجرة من وطنك بناءً على أصل أجدادك، دينك أو مذهبك هل Expelled from country based on ancestral origin, religion, or sect				
١١/ 11	هل لم يكن لديك مأوى Lacked shelter				
١٢/ 12	هل شاهدت انتهاك حرمة أو تدمير العتبات المقدسة أو المراآز التعليمية الخاصة بدينك أو مذهبك Witnessed the desecration or destruction of religious shrines or places of religious instruction				
١٣/ 13	هل شاهدت اعتقال أو تعذيب أو اعدام شخصيات مهمة من عشيرتك، دينك أو طائفتك Witnessed the arrest, torture, or execution of religious leaders or important members of tribe				
١٤/ 14	هل شاهدت إعداماً جماعياً للمدنيين Witnessed mass execution of civilians				
١٥/ 15	هل شاهدت قصف أو إحراق أو تدمير الأمان السكنية أو الأهوار Witnessed shelling, burning, or razing of residential areas or marshlands				
١٦/ 16	هل شاهدت هجمات أيمانية على المناطق السكنية أو الأهوار Witnessed chemical attacks on residential areas or marshlands				
١٧/ 17	هل تعرضت لميدان الحرب (انفجارات ، قصف مدفعي، رمي الأسلحة) أو الألغام Exposed to combat situation (explosions, artillery fire, shelling) or landmine.				
١٨/ 18	هل أصبت إصابة جسمية خطيرة بسبب التعرض لميدان الحرب والألغام هل Serious physical injury from combat situation or landmine				
١٩/ 19	هل استخدمت أدرع بشري هل اس Used as a human shield				
٢٠/ 20	هل أصيب أحد أفراد عائلتك أو أصدقائك إصابة جسمية خطيرة بسبب التعرض لجو الحرب أو الألغام هل Serious physical injury of family member or friend from combat situation or landmine				
٢١/ 21	هل شاهدت جثثاً متعفنة Witnessed rotting corpses				

		من ١٩٧٩/٧ إلى ٢٠٠٣/٤ 7/1979-4/2003	من ٢٠٠٣/٥ إلى الوقت الحاضر 5/2003-present		
		نعم /Yes	لا /No	نعم /Yes	لا /No
٢٢/ 22	أجبرت على البقاء في الدار بسبب الفوضى والعنف في الخارج هل <i>Confined to home because of chaos and violence outside</i>				
٢٣/ 23	هل شاهدت شخصاً ما يتعرض للأذى الجسدي (الضرب ، الطعن ، ...الخ) <i>Witnessed someone being physically harmed (beating, knifing, etc.)</i>				
٢٤/ 24	هل شاهدت عملية ال إساءة الجنسية أو الاغتصاب <i>Witnessed sexual abuse or rape</i>				
٢٥/ 25	هل شاهدت حالة تعذيب <i>Witnessed torture</i>				
٢٦/ 26	هل شاهدت حالة قتل <i>Witnessed murder</i>				
٢٧/ 27	أجبرت على الإخبار عن شخص آخر مما عَرَضَهُ لخطر الإصابة أو الموت هل <i>Forced to inform on someone placing them at risk of injury or death</i>				
٢٨/ 28	هل أجبرت على تدمير ممتلكات شخص آخر <i>Forced to destroy someone's property</i>				
٢٩/ 29	هل أجبرت على إلحاق الأذى الجسدي (الضرب ، الطعن ، ...الخ) بشخص ما <i>Forced to physically harm someone (beating, knifing, etc.)</i>				
٣٠/ 30	قتل أحد من أفراد عائلتك (طفلك ، زوجك ،... الخ) أو مات نتيجة العنف هل <i>Murder or violent death of family member (child, spouse, etc.)</i>				
٣١/ 31	قتل صديقك أو مات نتيجة العنف هل <i>Murder or violent death of friend</i>				
٣٢/ 32	أجبرت على دفع قيمة الطلقة المستخدمة لقتل أحد أفراد عائلتك (طفلك ، زوجك ،... الخ) <i>Forced to pay for bullet used to kill family member (child, spouse, etc.)</i>				
٣٣/ 33	استلمت جثة أحد أفراد عائلتك (طفلك ، زوجك ،... الخ) ، ومنعت من البكاء و هل إقامة مراسيم الدفن عليه <i>Received the body of a family member(child, spouse, etc.) and prohibited from mourning them and performing burial rites</i>				
٣٤/ 34	هل اختفى أحد أفراد عائلتك (طفلك ، زوجك ،... الخ) <i>Disappearance of a family member (child, spouse, etc.)</i>				
٣٥/ 35	هل اختفى صديقك <i>Disappearance of a friend</i>				
٣٦/ 36	تطف أحد أفراد عائلتك (طفلك ، زوجك ،... الخ) أو أخذ رهينة هل اخ <i>family member (child, spouse, etc.) kidnapped or taken as a hostage</i>				
٣٧/ 37	تطف صديقك أو أخذ رهينة هل اخ <i>friend kidnapped or taken as a hostage</i>				
٣٨/ 38	عُنيك مما عرضك و عائلتك لخطر الإصابة أو الموت هل بَلَّغَ أحد <i>Someone informed on you placing you and your family at risk of injury or death.</i>				

		من ١٩٧٩/٧ إلى ٢٠٠٣/٤ 7/1979-4/2003		من ٢٠٠٣/٥ إلى الوقت الحاضر 5/2003-present	
		نعم /Yes	لا /No	نعم /Yes	لا /No
٣٩/39	هل تعرضت للأذى الجسدي (الضرب ، الطعن ، إلخ...) <i>Physically harmed (beaten, knifed, etc.)</i>				
٤٠/40	هل تطفقت أو أخذت رهينة <i>Kidnapped or taken as a hostage</i>				
٤١/41	هل تعرضت للإساءة الجنسية أو اغتصببت <i>Sexually abused or raped (i.e., forced sexula activity)</i>				
٤٢/42	تم تعذيبك (بمعنى أثناء وجودك في الأسر تعرضت إلى المعاناة النفسية أو الجسدية بشكل متعمد) <i>Tortured (i.e., while in captivity you received deliberate and systematic infliction of physical and/or mental suffering)</i>				
٤٣/43	نرجو أن تحدد أي مواقف أخرى مخيفة أو شعرت عندها بأن حياتك معرضة للخطر <i>Please specify any other situation that was very frightening or in which you felt your life was in danger:</i>				

الجزء الثاني: الوصف الشخصي

PART II: PERSONAL DESCRIPTION

الرجاء أن تَدَارَ الحوادث التي تعرضت لها و التي تعتبرها أنت مصدر أشد الألم والرعب. ثم الرجاء تحديد مكان وزمان هذه .
Please indicate what you consider to be the most hurtful or terrifying events you have experienced. Please specify where and when these events occurred.

تحت ظروف معيشتك الحالية (مثلاً: مخيم اللاجئين، بلد إعادة التوطين، العودة من المنفى،... إلخ ما) هي أسوأ حادثة تعرضت لها، إن أنت هذه تختلف عما ذارته أعلاه. الرجاء تحديد مكان وزمان هذه الحادثة.
Under your current living situation (i.e. refugee camp, country of resettlement, returned from exile, etc.) what is the worst event that has happened to you, if different from above. Please specify where and when these events occurred.

الجزء الثالث: إصابات الرأس

PART III: HEAD INJURY

في حالة الإجابة بـ "نعم" على الحوادث التالية، أرجو أن تذار إن أنت قد فقدت الوعي ولأي فترة من الزمن .
If you answer "YES" to the following trauma events, please indicate if you lost consciousness and for how long.

		هل تعرضت للحوادث؟ Experienced?		هل فقدت الوعي؟ Loss of Consciousness?		إذا آن الجواب بـ "نعم"، فأية مدة؟ If yes, for how long?	
		Yes نعم	No لا	Yes نعم	No لا	Hours ساعات	Minutes دقائق
١/ 1	الضرب على الرأس Beatings to the head						
٢/ 2	محاولة خنق Suffocation or strangulation						
٣/ 3	على وشك الغرق Near drowning						
٤/ 4	إصابة في الرأس نتيجة لانفجار على قرب منك Injury to the head from nearby explosion						
٥/ 5	إصابات أخرى في الرأس (شظايا، طلق ناري، طعن، حرق) Other types of injury to the head (e.g., shrapnel, bullet wound, stabbing, burns, etc.)						
٦/ 6	التجويع Starvation						
٦أ/ 6a	إذا آن جوابك "نعم" على بند ٦ ، فما هو وزنك الطبيعي: _____ ووزنك بعد التجويع: _____ If yes to item 6, what was your Normal weight: _____ Starvation weight: _____						
٦/ ب 6b	إذا آن جوابك "نعم" على بند ٦ ، فهل أنت على وشك الموت نتيجة التجويع؟ نعم: _____ لا: _____ If yes to item 6, were you near death due to starvation? Yes: _____ No: _____						

ة الجزء الرابع: أعراض الشد

PART IV: TRAUMA SYMPTOMS

حياتهم . إن الأعراض التالية هي أعراض يشعر بها أحيانا الأشخاص الذين تعرضوا لحوادث مؤلمة أو مفزعة في حياتهم . الرجاء قراءة آل بند بدقة، وتحديد مدى معاناتك من هذه الأعراض خلال الأسبوع المنصرم *The following are symptoms that people sometimes have after experiencing hurtful or terrifying events in their lives. Please read each one carefully and decide how much the symptoms bothered you in the past week.*

		(١/1) لا أبدا Not at all	(٢/2) قليلا A little	3 (٣/) إلى حد آثير Quite a bit	(٤/4) بشدّة Extremely
١/ 1	أو فرعا هل تعاودك الذآريات والأفكار لآأثر الحوادث ألمأ Recurrent thoughts or memories of the most hurtful or terrifying events				
2	هل تشعر و أنك تعيش الحادثّة مرة أخرى Feeling as though the event is happening again				
٣/ 3	هل تأتيك آوابيس (أحلام مخيفة) متكررة Recurrent nightmares				
٤/ 4	هل تشعر بالانفصال أو الاتعزال عن الناس Feeling detached or withdrawn from people				
٥/5	هل تجد نفسك غير قادر على الإحساس بالعواطف Unable to feel emotions				
٦/ 6	هل تجد نفسك سريع الجفان أو الاستنارة Feeling jumpy, easily startled				
٧/ 7	هل تجد صعوبة في ترائز أفكارك Difficulty concentrating				
٨/ 8	هل تجد صعوبة في النوم Trouble sleeping				
٩/ 9	أو على حذر هل تجد نفسك متوجسا Feeling on guard				
/ ١٠ 10	هل تجد نفسك سريع الانفعال أو تتتابك سورات من الغضب Feeling irritable or having outbursts of anger				
/ ١١ 11	ك بالحادثّة المؤلمة هل تتجنب الأعمال التي تذار Avoiding activities that remind you of the hurtful event				
/ ١٢ 12	هل تجد نفسك غير قادر على تذار بعض الحوادث التي سببت لك أشد الألم Inability to remember parts of the most hurtful events				
/ ١٣ 13	هل تجد نفسك Less أقل اهتماما بالأعمال اليومية interest in daily activities				

		(١/1) لا أبدا Not at all	(٢/2) قليلًا A little	3 (٣/) إلى حدٍ أثير Quite a bit	(٤/4) بشدة Extremely
١٤ / 14	هل تشعر وكأنه لا مستقبل Feeling as if you don't have a future				
١٥ / 15	هل تتجنب الأفكار أو المشاعر المرتبطة بالحوادث المؤلمة Avoiding thoughts or feelings associated with the hurtful events				
١٦ / 16	هل تشعر برد فعل جسدي أو عاطفي عند تذكرك بالحوادث المؤلمة Sudden emotional or physical reaction when reminded of the most hurtful events				
١٧ / 17	هل تشعر بضعف الذاكرة Poor memory				
١٨ / 18	هل تشعر بالإنهاك أو التعب الشديد Feeling exhausted				
١٩ / 19	هل تعاني من آلام أو مشاكل جسدية Troubled by bodily pain or physical problems				
٢٠ / 20	هل تشعر أن مهاراتك الآن هي أقل مما أنت سابقاً Feeling that you have less skills than you did before.				
٢١ / 21	هل تجد صعوبة في الانتباه Difficulty paying attention				
٢٢ / 22	هل تجد نفسك غير قادر على اتخاذ أي قرار في حياتك اليومية Feeling unable to make daily plans				
٢٣ / 23	هل تجد صعوبة في مواجهة المواقف الجديدة Having difficulty dealing with new situations				
٢٤ / 24	هل تشعر أنك الشخص الوحيد الذي عانى من هذه الحوادث Feeling that you are the only one who suffered these Events				
٢٥ / 25	هل تشعر أن الآخرين غير قادرين على فهم ما جرى لك Feeling that others don't understand what happened to You				
٢٦ / 26	هل تشعر بالذنب لأنك نجوت و ما زلت على قيد الحياة Feeling guilty for having survived				
٢٧ / 27	هل تلوم نفسك لما حدث Blaming yourself for things that have happened				
٢٨ / 28	هل تتساءل لماذا قدر الله لك أن تواجه مثل هذه الحوادث Spending time thinking why God is making you go through such events				
٢٩ / 29	هل تشعر بالحاجة إلى الانتقام Feeling a need for revenge				
٣٠ / 30	هل تشعر أن الآخرين عدائون تجاهك Feeling others are hostile to you				
٣١ / 31	هل تشعر أن الشخص الذي وثقت به قد خاتك Feeling that someone you trusted betrayed you				

		(١/1) لا أبدا Not at all	(٢/2) قليلا A little	3 (٣/) إلى حد آثير Quite a bit	(٤/4) بشدة Extremely
/ ٣٢ 32	هل تشعر بعدم الثقة بالآخرين Feeling no trust in others				
/ ٣٣ 33	هل تشعر أن ليس هناك من أحد تعتمد عليه إلا الله Feeling that you have no one to rely upon but god				
/ ٣٤ 34	هل فقدت الأمل Hopelessness				
/ ٣٥ 35	هل تشعر أنك عاجز عن مساعدة الآخرين Feeling powerless to help others				
/ ٣٦ 36	هل تشعر بالعار بسبب الحوادث المؤلمة التي تعرضت لها Feeling ashamed of the hurtful or traumatic events that have happened to you				
/ ٣٧ 37	هل تشعر بالاهانة بسبب ما جرى لك Feeling humiliated by your experience				
/ ٣٨ 38	هل تشعر أنك تجلب السوء على نفسك أو عائلتك Feeling that you are a jinx to yourself and your family				
/ ٣٩ 39	هل أتتشتفت بنفسك أو أخبرك أحد أنك قمت بعمل لا تستطيع أن تتذكره Finding out or being told by other people that you have done something that you can't remember				
/ ٤٠ 40	هل تشعر أنك انقسمت إلى شخصين ، وأن أحدهما يراقب ما يفعله الآخر Feeling as though you are split into two people and one of you is watching what the other is doing				
/ ٤١ 41	هل أنت ضايح Dayeg ¹ (ruminations, poor concentration, lack of initiative, boredom, sleep problems, tiredness, and somatic complaints)				
/ ٤٢ 42	هل قلبك مقبوض Qalbak maqboud (sensation of the heart being squeezed)				
/ ٤٣ 43	هل أنت عصبي Asabi (irritability, nervousness, lack of patience, and anger outbursts)				
/ ٤٤ 44	هل تشعر بضيق النفس وأنت على وشك الاختناق Nafsak deeyega and makhnouk (feeling of tightness in the chest and a choking sensation)				
/ ٤٥ 45	هل نفستك تعبانة Nafseetak ta'bana (tired soul)				

¹ الرجاء مراجعة الدليل للمزيد من المعلومات عن بنود ٤١-٤٥

For further explications of items 41-45, please refer to the manual

تاريخ التعرض للتعذيب

TORTURE HISTORY

نرجو أن تدّار إن آنت قد تعرضت لأي من الحوادث التالية التي يعتبرها آثير من الناس "تعذيباً" (ضع علامة (√) أو "لا" في العمود المناسب تحت "نعم"). علامة "Yes" or "No" for each column).

		من ١٩٧٩/٧ إلى ٢٠٠٣/٤ 7/1979-4/2003	من ٢٠٠٣/٥ إلى الوقت الحاضر 5/2003-present		
		نعم /Yes	لا /No	نعم /Yes	لا /No
١/ 1	هل أجبرت على آتابة إعرافات مزيفة أو غير حقيقية Forced to write false confessions				
٢/ 2	Humiliated and threatened تعرضت للإهانة والتهديد				
٣/ 3	وضعت عصابة على وجهك لتغطية عينيك Blindfolded				
٤/ 4	أجبرت على الوقوف لمدة طويلة من الزمن Forced to stand for long periods of time				
٥/ 5	قيدت بالحبال أو بسلاسل حديدية Chained or tied				
٦/ 6	وضعت في كونيّة، صندوق أو مكان ضيق جداً Placed in a sack, box, or very small place				
٧/ 7	وضعت في سجن انفرادي بدون أي ملابس، مرحاض أو تهوية Placed in an isolation cell with no clothes, toilet, or ventilation				
٨/ 8	حرمت من النوم Deprived of sleep				
٩/ 9	هل تعرضت لأصوات صارخة ومستمرة Exposed to continuous and piercing noise				
١٠/ 10	هل تعرضت للحرارة الشديدة أو الشمس المحرقة أو الضوء القوي Exposed to strong heat, sun, or light				
١١/ 11	هل تعرضت للمطر أو البرد Exposed to rain or cold				
١٢/ 12	حرمت من الطعام و الماء لمدة طويلة هل Deprived of food and water for long periods of time				

		من ١٩٧٩/٧ إلى ٢٠٠٣/٤ 7/1979-4/2003		من ٢٠٠٣/٥ إلى الوقت الحاضر 5/2003-present	
		نعم /Yes	لا /No	نعم /Yes	لا /No
١٣/ 13	هل تعرضت لظروف غير صحية/قذرة أدت إلى مرضك Exposed to dirty conditions leading to ill health				
١٤/ 14	منعت من قضاء حاجتك Prevented from urinating or defecating				
١٥/ 15	حرمت من الرعاية الطبية Deprived of medical care				
١٦/ 16	منعت من الوضوء و أداء الصلاة Prohibited from ablution and prayer				
١٧/ 17	أجبرت على أداء أعمال شاقة Forced labor				
١٨/ 18	عُلقت من اليدين والرجلين بقضيب لفترات طويلة من الزمن Suspended from a rod by hands and feet for long periods of time				
١٩/ 19	مددت على مصطبة التعذيب لفترات طويلة من الزمن Stretched on a rack for long periods of time				
٢٠/ 20	ضربت بأدوات صلبة (الرجاء تحديد مناطق الضرب: الرأس، رالت أو صفعت أو لکمت أو Punched, slapped, kicked, or stricken with الأعضاء التناسلية... إلخ) (الجزع، الظهر، الأعضاء التناسلية... إلخ) objects (please specify targeted areas: head, torso, back, genitalia, etc.)				
٢١/ 21	ضربت على باطن القدمين بالعصي أو السياط (فلقة) هل Beaten on soles of feet with rods or whips (Falanga)				
٢٢/ 22	هل تم تغطيس رأسك في الماء حتى أدت تغرق Head submerged in water with near drowning				
٢٣/ 23	حرقت بأعقاب السجائر أو القضيب المسخن أهربانياً أو الزيت الحار أو النار أو هل الأحماض الكيماوية/تيزاب (الرجاء تحديد المناطق التي تعرضت لذلك: اليدين، الجذع، الظهر، التناسلية... إلخ) الأعضاء Burned by cigarettes, electrically heated rods, hot oil, fire, or corrosive acid/"tizab" (please specify targeted areas: hands, torso, back, genitalia, etc.)				
٢٤/ 24	هل صعقت أهربانياً (الرجاء تحديد المناطق التي تعرضت لذلك: اليدين، الجذع، الظهر، الأعضاء التناسلية... إلخ) Electrocutted (please specify targeted areas: hands, torso, back, genitalia, etc.)				
٢٥/ 25	هل تم انتزاع أظافر يديك/قدميك أو أسناتك بعنف و شدة Fingernails, toenails, or teeth forcefully extracted				
٢٦/ 26	هل تم وسم جبهتك بعلامة (×) Forehead branded with an (×)				
٢٧/ 27	هل تم بتر أجزاء من جسمك (الأذنين، الأنف، اللسان، اليدين، الثديين، الأطراف، الأعضاء التناسلية... إلخ) Body parts mutilated (ears, nose, tongue, hands, breasts, limbs, genitalia, etc.)				
٢٨/ 28	هل تعرضت إلى موقف الإعدام و تبين فيما بعد أنه إن تمثيلاً Subjected to mock executions				

		من ١٩٧٩/٧ إلى ٢٠٠٣/٤ 7/1979-4/2003		من ٢٠٠٣/٥ إلى الوقت الحاضر 5/2003-present	
		نعم /Yes	لا / No	نعم /Yes	لا / oN
٢٩/ 29	أجبرت على التعري أمام الآخرين هل <i>Forced to undress in front of people</i>				
٣٠/ 30	أجبرت على اتخاذ أوضاع مذلة بما فيها الأوضاع الجنسية هل <i>Forcibly arranged in various humiliating or sexually explicit positions</i>				
٣١/ 31	في حالة الإجابة على (٣١) بنعم، هل تم تصويرك فوتوغرافياً؟ <i>If YES to (31), were you photographed?</i>				
٣٢/ 32	هل شاهدت ال إساءة الجنسية، الاغتصاب أو عملية التعذيب لشخص آخر <i>Witnessed the sexual abuse, rape (i.e., forced sexual activity), or torture of someone</i>				
٣٣/ 33	أجبرت على المشاركة في عمليات ال إساءة الجنسية، الاغتصاب أو هل التعذيب لشخص آخر <i>Forced to participate in the sexual abuse, rape, or torture of someone</i>				
٣٤/ 34	هل تعرضت للإساءة الجنسية أو اغتصبت <i>Sexually abused or raped (i.e., forced sexual activity)</i>				
٣٥/ 35	نرجو أن تشير إلى أي مواقف أخرى من التعذيب: <i>Please specify any other torture situations:</i>				

Scoring Part IV-Trauma Symptoms

أ. اجمع عدد الأسئلة التي أجيب عليها

A. Sum the number of answered items

ب. ا نسب القيم التالية لكل سؤال أجيب عليه

B. Assign the following numbers for each answered item

1 = "Not at all" "	لا " أبدا "	3 = "Quite a bit" "	إلى حد آثير " "
2 = "A little" "	قليلا "	4 = "Extremely" "	بشدة "

ت. اجمع الدرجات أليها ثم قسّمها على عدد الأسئلة التي أجيب عليها

C. Add up item scores and divide by the total number of the answered items

$$DSM-IV PTSD SCORE = \frac{ITEMS 1-16}{16}$$

درجة DSM-IV PTSD = ١٦ بند-١٦

$$TOTAL SCORE = \frac{ITEMS 1-45}{45}$$

النتيجة العامة = ٤٥ بند -١

من PTSD. ٢. يعتبرون لديهم أعراض
المعلومات.

أفراد الذين حصلوا على درجة الرجاء
مراجعة

أثر من ٥,
الدليل للمزيد
total > 2.5,
additional i

تطوير و ترجمة برنامج هارفارد للاجئين الذين تعرضوا للأذى و مروة شعيب

Developed by: Harvard Program in Refugee Trauma, Iraqi Mental Health Professionals,
and Marwa Shoeb

© 2006 by Harvard Program in Refugee Trauma

All rights reserved /جميع الحقوق محفوظة

EK 9. Etik Kurul Onayı

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

GİRİŞİMSSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALAR
ETİK KURULU

Etik Kurul Bilgileri	Adı	Kocaeli Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu
	Adres	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Ara Kat 41380 Umuttepe Yerleşkesi /KOCAELİ
	Telefon	0262 303 74 50
	Faks	0262 303 74 63
	E-Posta	gokaetikkurul@kocaeli.edu.tr

Başvuru Bilgileri	Araştırmacının Adı	Savaş nedeniyle Türkiye'ye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda Çalışan Suriyelilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Etmenler			
	Araştırma Proje Numarası	KÜ GOKAEK 2018/20			
	Sorumlu Araştırmacı Unvanı/Adı/Soyadı	Doç. Dr. Cem CERİT			
	Sorumlu Araştırmacının Uzmanlık Alanı	Psikiyatri			
	Araştırma Merkezi	İstanbul, Şanlıurfa, Diyarbakır, Hatay, Adana İlleri			
	Destekleyici				
	Araştırmacının Türü	Yüksek Lisans Tezi			
	Araştırmaya Katılan Merkezler	Tek Merkezli ☒	Çok Merkezli ☐	Ulusal ☒	Uluslararası ☐

Değerlendirilen Belgeler	Belge Adı	Var	Yok	Açıklama
	Başvuru Dilekçesi	☐	☐	
	Başvuru Formu	☐	☐	
	Araştırmacının Türü	☒	☐	Anket çalışması
	Araştırma Protokolü	☐	☐	
	Kullanılacak Form Örnekleri	☐	☐	
	Aydınlatılmış Onam Formu	☐	☐	
	Araştırma Bütçesi	☐	☐	
	Literatür Örneği	☐	☐	
	Taahhütname	☐	☐	
	Biyolojik Materyal Transfer Anlaşması	☐	☐	
	İzin Belgeleri	☐	☐	
	Başhekimlik Onayı	☐	☐	
	Özgeçmişler	☐	☐	
	Değişiklik Bilgi Formu	☐	☐	
Proje Sonuç Formu	☐	☐		
Diğer	☐	☐		

KÜ Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Onay Formu	Belge Kodu	Rev. Tarihi / No.su:	Sayfa
	Onay formu	18.10.2017/KOGOEK01.2	1/2

Karar Bilgileri	Karar No: KÜ GOKAEK 2018/3.5	Proje No: 2018/20	Tarih: 11/07/2018
	Doç. Dr. Cem CERİT sorumluluğunda yapılan ve yukarıda bilgileri verilen araştırma başvuru dosyası ve ilgili belgeler, araştırmanın gerekçesi, amacı, yaklaşım ve yöntemleri, gönüllüler için beklenen yarar ve riskler dikkate alınarak değerlendirilmiş ve araştırmanın ilgili protokol doğrultusunda belirtilen merkezlerde yürütülmesi etik açıdan, ☒ Uygun bulunmuştur. ☐ Eksikliklerin tamamlanması koşulu ile uygun bulunmuştur.* ☐ Uygun bulunmamıştır.*		

Dayanakları	Hasta Hakları Yönetmeliği (01.08.1998/23420); Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (09.12.2003/25311); Biyotıp Araştırmalarına İlişkin İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine Ek Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (29.03.2011/27899); İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik (13.04.2013/28617); Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği (06.09.2014/29111); Dünya Tıp Birliği Helsinki Bildirgesi; İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu; Türk Tabipleri Birliği Hekimlik Meslek Etiği Kuralları; Türk Tabipleri Birliği Araştırma Etiği Bildirgesi
-------------	--

Etik Kurul Üyeleri

Unvanı/Adı/Soyadı	Uzmanlık Alanı	Kurumu	Cinsiyet		Araştırma ile İlişki		Toplantıda Bulunma		İmza
			E	K	E	H	E	H	
Prof. Dr. Kadir Babaoğlu Başkan	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☒	☐	☐	☐	☐	☒	İZİNLI
Prof. Dr. İ. Erdem Okay Üye	Genel Cerrahi	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☒	☐	☐	☐	☒	☐	
Prof. Dr. Haluk Emre Özel Üye	Restoratif Diş Tedavisi	Kocaeli Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi	☒	☐	☐	☐	☒	☐	
Prof. Dr. Özlem Yıldız Gündoğdu Üye	Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☐	☒	☐	☐	☒	☐	
Doç. Dr. Canan Baydemir Üye	Biyostatistik	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☐	☒	☐	☐	☒	☐	
Doç. Dr. Semil Selcen Göçmez Üye	Farmakoloji	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☐	☒	☐	☐	☐	☒	KATILMADI
Doç. Dr. Yusufhan Yazır Üye	Histoloji ve Embriyoloji	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☒	☐	☐	☐	☐	☒	İZİNLI
Yrd. Doç. Dr. Aslıhan Akpınar Raportör	Tıp Tarihi ve Etik	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☐	☒	☐	☐	☒	☐	
Yrd. Doç. Dr. Ceyla Eraldemir Üye	Biyokimya	Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi	☐	☒	☐	☐	☒	☐	

* Gerekçe ve öneriler:

KÜ Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Onay Formu	Belge Kodu	Rev. Tarihi / No.su:	Sayfa
	Onay formu	18.10.2017/KOGOEK01.2	2/2

EK.10 Tez Denetleme Listesi

Tez, aşağıdaki denetimler yapılarak tamamlanmıştır.

- Kapak ve iç kapak sayfalarında BİLİM UZMANLIĞI ya da DOKTORA şeklinde elde edilen unvanlar yazıldı (Kapak sayfasına danışman adı yazılmamalıdır).
- Kapak sayfasına mezun olunan PROGRAMIN (Anabilim dalının değil) adı yazıldı.
- Tez kapağı sırt kısmına kılavuzda belirtilen çizimde (yazının yönüne dikkat!) ad, program, yıl yazıldı.
- Onay sayfası uygun çizimde hazırlandı (kazanılan unvanlar BİLİM UZMANLIĞI ya da DOKTORA olmalıdır) imzalatıldı (Enstitü Müdürü'nn imzası da gereklidir, imzaların aynı renk kalemle atılmasına dikkat edilmelidir).
- Dizinler kılavuzda belirtildiği gibi sıralandı.
- n sayfalara i, ii, iii şeklinde Roma rakamları konuldu.
- Sayfa numaraları kılavuzda belirtildiği şekilde konuldu.
- Sayfa düzeni kılavuzda belirtildiği şekilde yapıldı.
- Ana metin yazı boyutu 12 olacak biçimde basıldı.
- Dipnot yazı boyutu 10 olacak şekilde basıldı.
- Ana metin satır aralığı 1.5 olacak şekilde yazıldı.
- Kaynaklar abecesel sıralamaya göre yazıldı.
- Kaynak gösterme ilkelerine ve yazım kurallarına uyuldu.
- Ekler kılavuzda belirtildiği gibi verildi.

..... / ..... / 2018

Danışman

Doç. Dr. Cem Cerit

İmza